

LIGET

2024-10
október

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVII. évfolyam 10. szám]

WORLD PRESS PHOTO

Makó Ágnes BÚJÓCSKA	3
Janecskó Kata AMINA ÁLMAI	6
Maczák Orsolya Rita ÉLETCESEND	8
Taizs Gergő KVÁZI PIETÀ	13
Vörös István RÉMÜLET AZ ÉV FOTÓITÓL	15
Kállai Katalin ALMA	17
Fecske Csaba VIRÁG	21
Taizs Gergő MONOKRÓM LEBEGÉS	23
Makó Ágnes FAPOFA	25
Csongor Andrea FELSZÁLLNAK-E A LEPKÉIM	27
Csury Balázs EMIGRÁCIÓ	29
Dobosi Bea MÁR NEM	40
Szabó Attila VÁKUUM	44
Z. Karvalics László EGY MÁSFÉLE PILLANGÓ-HATÁS	46
Bene Zoltán ESŐ	50
Taizs Gergő TÚL NAGY A CSENDVÁGY	63

WORLD PRESS PHOTO

Makó Ágnes NE FÉLJ	65
Reszler Gábor KÜZDJ, HOGY EL NE SÜLLYEDJ!	67
Szabó Attila EGYÜTT FONNYADOK VELE	71
Nacsinák Gergely András FÜRKÉSZŐK	73
Merkószki Csilla A SZÉK	92

MŰHELYTÁRSAM

Bene Zoltán [22]	96
Fenyő Ervin [23]	116

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Makó Ágnes

BÚJÓCSKA

2024-10-01 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

állj! kezeket fel!
pénzt vagy életet!
add át az értékeidet,
tárca, ékszer, telefon,
és nem esik bántódásod.

eddig a sírok között bújócskázunk,
senki nem tud úgy elbújni, mint az öcsém.
a földkupac alatt percekig visszatartja a lélegzetét,
vagy egy szívószálat dug ki,
azon veszi a levegőt.
soha nem találjuk meg,
pedig öten keressük
minden évben
halottak napján.

kép | Pablo E. Piovano (Argentina) | Mapuche: az ősi hangok visszatérnek

Gyerekek tradicionális Ngillatun álarcot viselnek egy mapuche temetőben. A helyi közösség sikeresen tiltakozott egy vízerőmű gátjának építése ellen, amely elárasztotta volna szertartásaik egyik közeli helyszínét. Maihue, Los Ríos, Chile, 2019. július 28.

A mapuche őslakosok a mai Argentína és Chile területén élnek. Őseik földjének java része gazdasági célokat szolgál, Chilében bányászati, erdészeti és vízenergiái projektek, Argentínában olajbányász cégek hasznosítják. A mapuche jogvédő aktivistákat továbbra is megkülönböztetik és megbüntetik, noha az új törvények állítólag védik a mapuche nép jogait. Az őslakosok számára ez nem egyszerűen területi vita: földjük kulturális és spirituális identitásuk része. A környezet gazdasági célú károsítása felborítja a természet, az ősök és saját egészségük egyensúlyát.

A munkát a Greenpeace Award, a GEO és a National Geographic Society támogatta.

Janecskó Kata

AMINA ÁLMAI

2024-10-02 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Az első olyan este, hogy nem tudott enni adni a fiainak, Amina a földet ütötte. Amikor senki nem látta, olyan erővel csapta az öklét a poros földhöz újra meg újra, hogy az ütődések helye három nappal később is sajgott. Álmában dús gyümölcsfa nőtt ki az ökle vájta mélyedésből.

Mire elmúltak a zúzódások a keze élén, rászokott, hogy szálanként tépje a haját. Ha álmodott, a kitepelt szálak búzakaralásszá értek, és a feje felett esőként szitált a liszt. Ruhájával felfogta, és süteményt sütött belőle a gyerekeknek. A fején pénzürményi nagyságúra nőtt a kopasz folt.

A könyökhajlatában a bőrt ezután kezdte el kaparni. A pirosságot lassanként fájó seb váltotta fel, de amikor aludt, pelikánok szálltak el a tábor felett, és a gyerekek húst ettek.

Ahogy telt az idő, Amina megtanult jóllakni az álmaival, és megértette a tábort, ahol megalázkodásért mérik a répát, és méltóságot cserélnek csenevész almára.

Megszokta, hogy koldusként ne nézzen mások szemébe. Lesütött szemmel és alamizsnáért kinyújtott tenyérrel járt-kelt a táborban, és nem látta, hogy néznek a gyerekei őhelyette is. Ha étel került eléjük, a szemük akkorára nyílt, mint két üres tányér.

kép | Ebrahim Noroozi, Irán, 1980 | Afganisztán a peremen

Gyerekek bámulják az almát, amit kolduló anyjuk vitt nekik az otthonukat elhagyni kényszerültek egyik táborában a főváros közelében. Kabul, 2023. február 2.

A tálibok 2021. augusztusi afganisztáni hatalomátvétele óta a külföldi segélyek megvonása továbbra is az összeomlás szélén álló, háború sújtotta gazdaságot fenyegeti. A négy éve tartó szárazság és két nagy földrengés súlyosbította a válságot. Az ENSZ becslései szerint az afgánok 97%-a a szegénységi küszöb alatt él, szociális szolgáltatások szinte egyáltalán nem léteznek, és a konfliktus miatt hajléktalanná vált vagy a környező országokból kitelepített emberek száma meghaladja a hatmilliót.

A fotósorozat az Associated Press megbízásából készült.

Maczák Orsolya Rita

ÉLETCSEND

2024-10-03 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Ha engem bárki megkérdezett volna, azt mondom, menjünk el az állatkertbe, menjünk el a palotába, menjünk be a városba, menjünk, vigyük a fotóst, és készítsen rólunk ölelkező képet, nevéssünk a kamerába mindannyian, a háttérben meg legyen a vörös strand (halványkék éggel, felhőkkel), a császári vörös falak (okkersárga tetőkkel), a Sárga-tenger (lemenő nappal) vagy egy panda (bocsával a mancsában).

fojtott hangon

De természetesen nem kérdeztek, és azt is közben tudtam meg, hogy nemhogy fontos dolgok, de még színek sem lesznek a képeken. A fekete nekem nem szín, a szürke nem szín, és a fehér sem az. Tőlem úgy is jó, hogy nem lesznek szép képek emlékébe. Nem akartam beleszólni azok után, hogy anya a matracom szélére ült, és fojtott hangon dolgokat mondott, amit mostantól, és dolgokat, amiket igazán. De furcsálltam, hogy érkezett egy fotós, nem mi mentünk el, hanem ide hozzánk, és nem is azért, hogy egyszerre készítsen el képeket, kivárva, hogy megfésülködjünk, felvegyük a kedvenc ruhánkat, elővegyük a menő dolgainkat, és eltegyük, amit nem szívesen mutogatunk másoknak, hanem hogy ő döntse el, mikor és mit. Mintha ott se lenne, mondta.

Jiuer leginkább a legkisebb lánya miatt aggódik. 2021. november 28.

Van, és még sincs: nem változtak a napok attól, ha eljött, de a napok megváltoztak onnantól, hogy először jött. A változásokról jegyzeteket akartam készíteni, hogy emlékezzek rá, de a feljegyzés alól valahogy mindig kibújtak az éppen elmúlók. A változást rögtön lehet csak leírni, mert egyik pillanatról a másikra, amikor nem figyel az ember, a másmilyen az új régi lesz, és a régi a másmilyen. Kiveszett a sietés anya fésülő karjából, és már az volt a furcsa, hogy régen rám szólt, tartsam egyenesen a fejem, nincs erre ideje. Pedig, ha jól értem, csak kevesebb ideje lett, mint eddig gondolta. De ideje lett játszani, a lecke előtt és után, világosban és sötétben, a lámpafénynél a szoba falán pillangót reptetni velünk.

sötét fellegek

Lányos estét tartottunk, krémes kendőkkel borítottuk le az arcunkat, amitől egyformák lettünk, de nem hasonlítani kezdtünk egymásra, hanem mindenki kevésbé volt olyan a maszk fölött, mint amilyen egyébként magában, alatta.

Ezen nevetni kellett, csak anya maradt mozdulatlan, régi uralkodókra emlékeztetett, az ő maszkja a végtelen nyugalom és dicsőség maszkja volt. Az arcok ragacsos simaságát is megszoktam, és aztán az lepett meg, amikor újra kiszáradt, éreztem a számmal, nemcsak kemény, de sós ízű lett anya arca. A pólóján sötét fellegek gyűltek. Én is változom, ezt sejtem, csak nem látom, és egyszer valóban olyan leszek, amilyennek a jövőbeni önmagamot álmodtam. A többiek is, a testvéreim, apa. Anya nem változik tovább. A fotós meg úgy volt jelen, mintha ő is a megszokott múlthoz tartozna. Nem volt már észrevehető, de utólag kiderült, ő maga észrevett dolgokat.

Jiuer állapota napról napra romlik. Azt javasolja, készüljön egy családi fotó: „Nem láthatom, milyenek lesztek felnőttként, ezért csináljunk most egy családi fotót arról, hogy 20 év múlva hogy néznénk ki.” Liaoning, Kína, 2022. február 5.

És van, amit, ha eszembe jutott, se tudtam volna felírni. Ahogy két ajtón keresztül hallom, ahogy ők is ajtónyira egymástól énekelnek. Azóta se aludtam olyan mélyen, mint annak a ringatására: mintha sose ébrednék fel többet. Két ajtónyira. Azóta is így, mindig két ajtónyira távolinak érzem, csak ezt a két ajtót nem tudom átlépni reggelre. Jobb így, hogy nincs színe.

kép | Wang Naigong (Kína) | Veletek maradok

Ez egy személyes vizuális napló, amelynek célja a családi fotó fogalmának értelmezése. A Kína északi részén élő családdal szorosan együttműködő fotós Jiuer, egy háromgyermekes fiatal anya történetét meséli el, aki azután, hogy rákos beteg lett, utolsó éveiben egyre jobban értékelte és értette az életet. Műtétje előtt Jiuer megkérte a fotóst, hogy készítsen néhány családi fotót, majd később, amikor az állapota súlyosbodott, azt kérte, örökítse meg a gyermekeivel töltött időt. Jiuer 2022-ben meghalt, de a családtagok emlékeiben ma is él.

felső kép | Az emberek sokszor a három lánya nővéreinek nézik Jiuer-t. „Töltsd az időt szép dolgokkal, és akkor találkozhatsz a jobb éneddel” – mondta Jiuer. 2021. január 26.

Taizs Gergő

KVÁZI PIETÀ

2024-10-04 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

győzködöd magad istenről
mintha a teremtett világ önmagában
nem lenne elég bizonyíték rá
ezért az isteni megszólalás
nyelvi struktúráit vizsgálod
mi mindent lehet képezni hat nap alatt
formákat időt új nyelvtant szavakat
hogy végül a vasárnapi silentium
teremtéstelen hallgatásában rádöbbenj
az igazságnak nincs genezise
mert szüntelen a vajúdás
határozott határozatlanok
és posztóba bugyolált fosztóképzők
mély fájdalom a tudatod
de kibonthatatlan marad a hiány
fehérbe öltöztetve mint hattyúnyak kecses hajlata
ne legyen meg a te akaratod
kéred még ha vétlen is
látod a tónusos csendben milyen más
a hús-vérből faragott kvázi pietà

kép | Mohammed Salem (Palesztina) | Egy palesztin nő magához öleli az unokahúga testét

Inas Abu Maamar (36 éves) átöleli 5 éves unokahúga, Saly holttestét, aki további négy családtagjával együtt meghalt, amikor egy izraeli rakéta eltalálta az otthonukat. Hán Júnisz, Gáza, 2023. október 17.

Az Izrael és a Hamász között kitört háború elején Izrael felszólította a gázaiakat, hogy saját biztonságuk érdekében települjenek át az övezet déli részébe. A Guardian és az Al Jazeera beszámolóit szerint azonban október közepétől az izraeliek bombázni kezdték a Gázai övezet déli részén fekvő Hán Júniszt. Az áldozatok közé tartoztak egyebek közt olyan családok, amelyek napokkal korábban hagyták el Gáza városát. Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztossága szerint 2023 végére a gázai halálos áldozatoknak már több mint a kétharmada palesztin nő és gyermek volt. A fotós néhány nappal a gyermeke születése után készítette ezt a képet, amely szerinte „egyetlen erőteljes és szomorú pillanattal érzékelteti a gázai történések tágabb összefüggéseit”.

A fotó a Reuters megbízásából készült.

Az év sajtófotója

Vörös István

RÉMÜLET AZ ÉV FOTÓITÓL

2024-10-05 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Milyen förtelmes hely lett a világ,
emberek hogy élnek és hogy halnak meg!
Hogyan követtünk el ennyi hibát?

Miért megyünk mégis tovább
erre, növelve a förtelmet?
Milyen rémisztő hely lett a világ,

szemét uralta szolgaság;
valamivel mindenki henceg.
Hogyan csinálhattunk ennyi hibát?

Úgy növeljük a rettegők sorát,
pazaroljuk a szépséget, a lelket.
Milyen kietlen hely lett a világ –

a rejtélyt, ha feloldanád,
feloldanád az ördög-elvet.
Hogyan vittünk végbe ennyi hibát?

Ki az, aki innen kilát?
Mindenkinek a jövőtől retteg.
Milyen marsbéli hely lett a világ!
Hol gyűjthettünk ennyi hibát?

kép | Ta Mwe (Burma) | Forradalom Mianmarban

A 2021. februári katonai puccs Mianmarban elűzte a polgári kormányt, és országszerte tüntetésekhez vezetett, amelyeket a hadsereg erőszakkal elfojtott. A katonai juntával szembeni, a Népvédelmi Erők (PDF) vezette fegyveres ellenállás ezt követően polgárháborúvá fajult. Az ország különböző etnikai lázadó csoportjaival együttműködve a PDF ma már számos fronton kényszeríti harcra a hadsereget. Ahogy a polgárháború folytatódik, a közösen ellenálló erők, amelyek harcedzettebbek és összehangoltabbak, döntő szerepet játszhatnak Mianmar jövőjében.

A Karenni Nemzetiségi Védelmi Erők, egy lázadó fegyveres csoport tagjai készülnek a frontvonalra. Demoso település, Kayah (Karenni) állam, Mianmar, 2023. augusztus 7.

A fotós a VII Foundation, a Frontline Club és a W. Eugene Smith Grant támogatásával dolgozott.

Kállai Katalin

ALMA

2024-10-06 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

- a legszebbnek -

Páriszt nem látod
fején csuklya
arcát a választás
szégyene
takarja.

Nem nézi kinek fog kedvezni
almáját annak nyújtja
ki a legszebb földi lény
szerelmét ígéri
f/elad érte mindent...
Bölcs szellemet
vagy épp
a kiszikkadt Európa fölötti uralmat
(a szárazon burjánzó Ázsiával együtt).
Két isteni entitás
nézi megrettenve
a gyümölcsöt kínáló
kezet
szemük elkerekedik
nem értik
miért nem kapják
az édesnek tűnő almát
pedig
birodalmakat ígértek
ám a harmadik kínálta
földi szerelmet
nem tudják legyőzni.
Mondom. Az almát a harmadik kapja
a szelíd tekintetű
a legszebbnek tűnő
isteni teremtmény.
Hogy háborút szít majd?
Mint minden szerelem
gyilkoló kényszerré válik
a gyermeki létben
tobzódó lélek
a sóvár

az éhes
a fájdalommal teli
vágyott eledelévé.
Ó, Athéné
kisgyermek éned
a valót mutatja
– az isteni testben lakozó
gyöngé fiút –
ám bölcsességed
semmivé foszlik
az ígért szenvedélyhez képest.
S te
a másik éhező gyermeket
burkoló Héra
sem tudod legyőzni soha
mivel Aphrodité kecsegtet.
Mindent elsöprő
hatalmat kínálsz
szerelem helyett?
Látod már te is
a hatalom véges
a szenvedély éli túl
önnön halálát.
Te pedig
gyatra alma
ha már itt tartunk
mosolyod csábít
ám hitvány álca
megosztod vele a világot
újra
és újra megint
ősbűnt

gyűlöletet
háborút
a halált osztod.
Talán ha előre látod
mi jár nyomodban
látod Trója bukását
a – végül – semmibe hulló Európát
látod Kelet pusztulását
a három maszatos gyermekarcot
e három istenverte istenlelket
amint földszagú répájukat feledve
pirosló bővkörödből
nem tudnak szabadulni.
Talán akkor
nem ezt hozod
a világra.
Nem az ötéves gyermeket
aki egy elbukott univerzum
hasonló téridősíkján rebegi
odafönn elmondok mindent.

kép | Ebrahim Noroozi, Irán, 1980 | Afganisztán a peremen

Gyerekek bámulják az almát, amit kolduló anyjuk vitt nekik az otthonukat elhagyni kényszerültek egyik táborában a főváros közelében. Kabul, 2023. február 2.

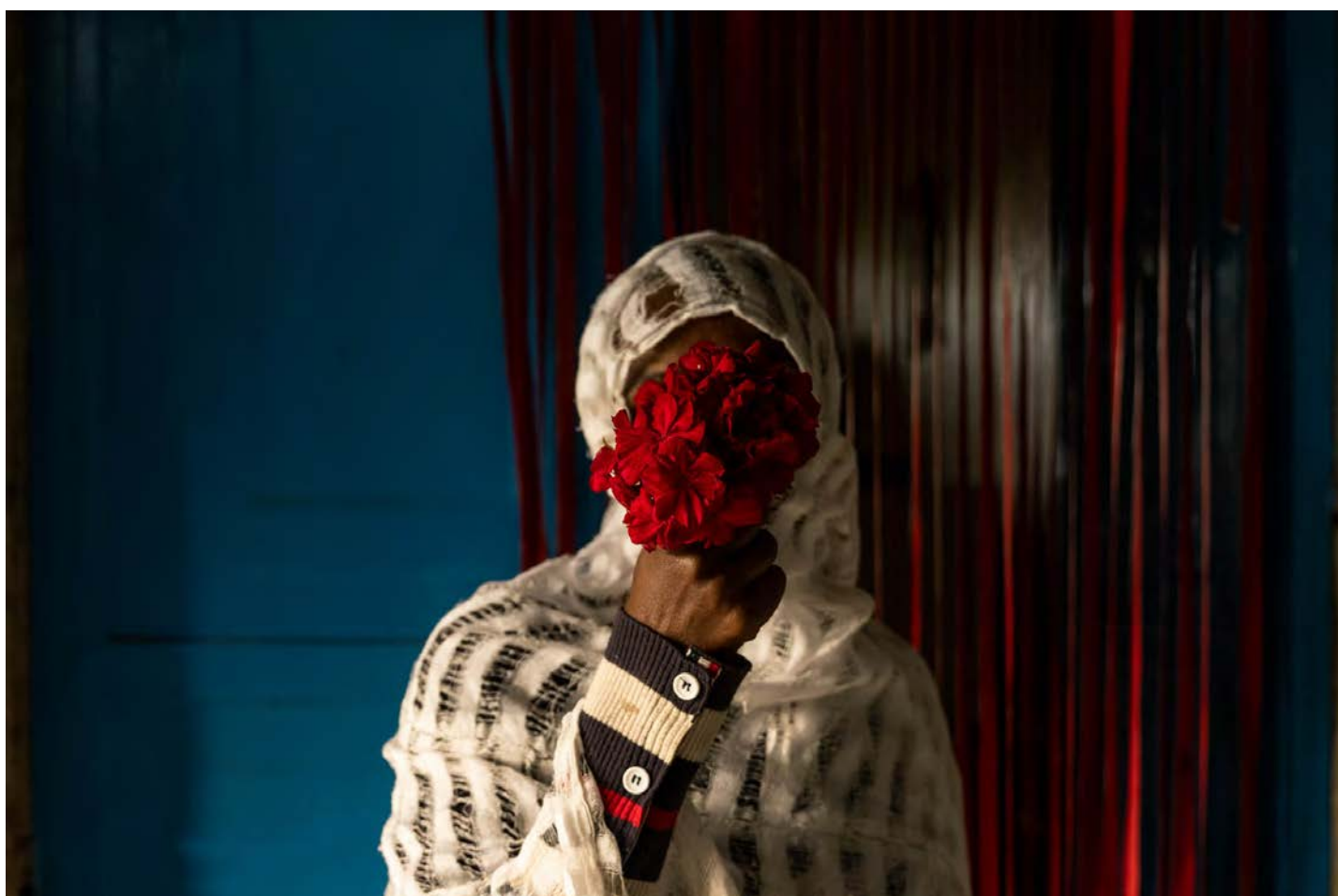
A tálibok 2021. augusztusi afganisztáni hatalomátvétele óta a külföldi segélyek megvonása továbbra is az összeomlás szélén álló, háború sújtotta gazdaságot fenyegeti. A négy éve tartó szárazság és két nagy földrengés súlyosbította a válságot. Az ENSZ becslései szerint az afgánok 97%-a a szegénységi küszöb alatt él, szociális szolgáltatások szinte egyáltalán nem léteznek, és a konfliktus miatt hajléktalanná vált vagy a környező országokból kitelepített emberek száma meghaladja a hatmilliót.

A fotósorozat az Associated Press megbízásából készült.

Fecske Csaba

VIRÁG

2024-10-08 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Találgatom: férfi vagy nő
lehet ez a rejtőzködő
alak. Se száj, se áll, se orr,
az arc helyén virágcsokor,
a csokor helyén semmi sincs,
csak volt, szép nő valamikor.
A női test nem menedék,

félni jár belé a lélek,
hangtalanul és csendesen
csordogál át rajta a lét,
olykor eltévesztve medrét.
A vérszínű csokor helyén
nincsen arc, ám hogyha volna,
nem ő bújna meg mögötte
feldúltan, ha merne, ölne,
de virágot tart kezében,
avval takarja el arcát,
mert úgy égeti a szégyen.

kép | Arlette Bashizi (Kongó) | Túlélők

Shila (32 éves) háromgyermekes anya, fodrászüzletet vezetett, mielőtt eritreai katonák megszállták a városát és három hónapon keresztül többször megerőszakolták. Shila teherbe esett, fia született, de a gyerekei nem tudják, hogy az anyjukat bántalmazták. Shila nem hiszi, hogy egyszer majd lesz ereje elmondani nekik az igazságot. Mekele, Tigré tartomány, Etiópia, 2023. november 2.

2020-ban kezdődött és két évig tartott a polgárháború Etiópia tigréi régiójában. Körülbelül 600 000 ember meghalt, további millióknak súlyos éhínséggel kellett megküzdeniük. Bár a pontos számokat nehéz igazolni, egy részletes tanulmány szerint több mint 100 000 nő válhatott szexuális erőszak áldozatává a háború során. A nemi erőszakot és a szexuális bántalmazást kísérő társadalmi előítéletek és megbélyegzés miatt a nők közül sokan magányosan küzdenek, családjuk és környezetük kiteszítja őket. Ez a projekt a nemi erőszak áldozatainak egyéni történeteit és az életük helyreállításában tanúsított elképesztő kitarításukat dokumentálja.

A fotó a Washington Post megbízásából készült.

Taizs Gergő

MONOKRÓM LEBEGÉS

2024-10-09 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Még emlékszel a gyűrűit kibontó napfényre,
hogyan ömlött rád a terasz posványzöld
üvegtábláiból. Látszólag egyszerű a külvilág
és az otthon viszonya.

Álmodban varjú szállt a válladra,
csőrével kocogtatta halántétkodat,
tehetetlenül ültél a tükörhomályban.

Fekete tollakat pislogsz, mióta tudod,
a szárnyak diadala nem a repülés,
hanem az, hogy mihez kezdesz vele.

Elindulsz, sorsára hagyod sorsodat.
A megváltás felé vezető úton könnyű
megbotlani bármely légörvényben,
ezért lépsz oly kecsesen, mintha vízen járnál.
Alattad a szerelvények
közé szorult semmi vonyít,
de a zúzottkő ágyazaton,
talpfák kitartó ölelésében
a sínpár végül valóban
egybeolvad, akárcsak te a levegővel:

az alacsonyabb nyomású terek felé áramolsz –
monokróm lebegésed a kereszt metszete.
Láthatatlan ujjaid lombokat borzolnak,
mögötted már zeng az otthon magvaszakadt fakulása.
(Merőlegest állítasz a végtelenre,
hogy szögeket verjünk a testbe.
Kegyetlen vagy, de mi kegyetlenebbek.)

Alejandro Cegarra | A két fal

Egy menekült a „Fenevadnak” nevezett tehervonat tetején. A menekülők és menedékkérők, ha nincs pénzük embercsempészre, gyakran tehervonatokon érkeznek az Egyesült Államok határához. Ez a közlekedési mód nagyon veszélyes, az utóbbi években több százan estek a sínek közé, és meghaltak vagy mozgássérültek lettek. Piedras Negras, Mexikó, 2023. október 8.

Mexikó korábban szívesen fogadta a déli határához érkező menekülteket és menedékkérőket, de 2019 óta az Egyesült Államokéhoz nagyon hasonló, szigorú bevándorlási politikát folytat. A különböző amerikai kormányok bevándorlási és külpolitikája, a COVID-19 előírások, valamint a Közép- és Dél-Amerikában tapasztalható politikai és gazdasági feszültségek mind hozzájárulnak a mexikói határoknál tapasztalható folyamatos krízishez. A menekülő családok erőszakkal, korrupcióval és létbizonytalansággal szembesülnek a határ menti városokban. Alejandro Cegarra fotográfus 2017-ben menekült venezuelai otthonából Mexikóba és saját élményeiből merített, amikor 2018-ban dokumentálni kezdte ezeknek a rendkívül kiszolgáltatott menekült közösségeknek a helyzetét, tisztelettel és érzékenyen ábrázolva ellenállóképességüket.

A fotók a *New York Times* és a Bloomberg számára készültek.

Makó Ágnes

FAPOFA

2024-10-10 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

a maszk mögött elbújok a halál elől is
nem talál meg ha nem vagyok önmagam

mindent látok a lyukon keresztül
látom ahogy okosnak akarsz látszani
szigorúan sorolod a játékszabályokat

fölényesen másfelé nézel
mintha nem érdekelne ki vagyok

nem látsz be a maszk mögé
próbálsz fapofát öltetni
látom hogy megjátszod
a gúnyos félmosolyt

az én fapofám festett papírból van
mögötte csak a kíváncsiság leskelődik
ha közelebb jössz
próbálsz a szemembe nézni
csak a virágmintát és a színes festéket látod

ha odahajolsz szemed a lyukhoz nyomod
hogy kifürkészhesd a titkot
megvárom amíg pupillád
kitágul a sötétbe bámulva
és akkor hirtelen
hogy ne legyen időd hátralépni
meglepetés!
érkezik a körző hegye

Pablo E. Piovano (Argentina) | Mapuche: az ősi hangok visszatérnek

Gyerekek tradicionális Ngillatun álarcot viselnek egy mapuche temetőben. A helyi közösség sikeresen tiltakozott egy vízerőmű gátjának építése ellen, amely elárasztotta volna szertartásaik egyik közeli helyszínét. Maihue, Los Ríos, Chile, 2019. július 28.

A mapuche őslakosok a mai Argentína és Chile területén élnek. Őseik földjének java része gazdasági célokat szolgál, Chilében bányászati, erdészeti és vízenergiái projektek, Argentínában olajbányász cégek hasznosítják. A mapuche jogvédő aktivistákat továbbra is megkülönböztetik és megbüntetik, noha az új törvények állítólag védik a mapuche nép jogait. Az őslakosok számára ez nem egyszerűen területi vita: földjük kulturális és spirituális identitásuk része. A környezet gazdasági célú károsítása felborítja a természetet, az ősök és saját egészségük egyensúlyát.

A munkát a Greenpeace Award, a GEO és a National Geographic Society támogatta.

Csongor Andrea

FELSZÁLLNAK-E A LEPKÉIM

2024-10-11 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Írtam volna a pillanatról,
amikor egyszerre felszállnak a lepkék,
gyantasárga és parázsvörös rebbenéssel:
ahogy varázsütésre átszínezik az eget.
Arra nem tettem volna utalást,
hogy a pompás királylepke
gubójából vergődése közben

szárnyerezetébe préseli
a repüléshez szükséges folyadékot;
mert nem jó, ha a vers didaktikus.
Akkor hívtál, hogy túl sok vagyok, meg
hogyan állsz készen a felelősségre,
így a pillangóim végül mégsem szálltak föl;
a gubóról meg ócska közhely lett volna szólni.
Aztán még eszembe jutott, hogy
„gyantasárga és parázsvörös rebbenéssel
befoltozzák az eget” – úgy szebb lenne.
Vagy hogy tapasztok az ég folytonossági hiányaira.
Így végül ez lett az utolsó előtti sor.

kép | Jaime Rojo | (Spanyolország) | A királylepke mentése

A királylepkék télen egymást melegítve ellepik a fenyőfákat. A vándorló pillangók ugyanazokban a jegenyefenyvesekben telelnek, ahol a korábbi nemzedékek is meghúzódtak. El Rosario Királylepke Rezervátum, Michoacán, Mexikó, 2022. december 17.

Kanada, az Egyesült Államok és Mexikó lakói összefogtak, hogy megállítsák a 80%-ot meghaladó csökkenést, amely az 1990-es évek közepe óta a keleti vonuló királylepke populációt sújtotta. Az állomány csökkenésének több oka van: a szaporodási élőhely elvesztése, a selyemkóró (a hernyó egyedüli táplálékának) kipusztulása a hosszú vándorlási útvonal mentén a kiterjedt nagyüzemi mezőgazdasági tevékenység miatt, illetve újabban az éghajlatváltozás.

Jaime Rojo már közel 20 éve fotózza a királylepkéket.

Sorozata a National Geographic számára készült.

Csury Balázs

EMIGRÁCIÓ

2024-10-12 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Miért maradnék itthon, kérdezte időnként Karim. Ilyenkor mindig összevesztünk. Az embernek vannak kötelességei a hazája iránt, akkor is, ha a hazája csak kevés perspektívát kínál neki. Karim azt mondta, ezek egy nacionalista szavai, ezzel jól meg is sértett, a kormány azokban az években alaposan lejáratta a nacionalizmust. Végül mindig beleuntunk a vitába, és megkérdeztem, hová költözik. Karim Amszterdamot mondta először, aztán általában Londont, Berlint és Koppenhágát valamilyen sorrendben. Az utolsó középiskolai évhez közeledve egyre többször merült fel közöttünk a kivándorlás témája. A jogi egyetemet már külföldön akartuk elkezdni.

Az utolsó hónapokban sokat jártunk ki a Tunisz melletti strandra Sidi Bou Saidban. Aki nem volt még itt, sárgára váló fehér házakat képzeljen maga köré, végig az utcák mentén, amiknek a vége a tengeri homokba szalad. Ez a láztól világító part csak az esti órákban vette fel az európai strandokra jellemző szürkés színt. Ilyenkor a napernyőket összecsukták, a kiürült nyugágyak körül cigarettaszagú öregek keringtek, hogy a turisták által elhagyott dolgokat összeszedjék. Az ország nagykövetül küldte a külföldiek elé ezt a kifestett és felszalagozott földcsíkot, de mint minden diplomata, Sidi Bou Said is lopott a vendégeitől. A strandon töltött délutánok lefényképezve élnek a fejemben, naptej és forró szél hozta hőség szagában. Karimból ez a kép

maradt itt, bár mostanra ő is nagyon öreg lehet valahol. Bennszülött arca, androgün tekintete, akár egy piramismunkás az én lombard vonásaim mellett. Magamban ezt a koravén fiút nézem, és a kivándorlásra gondolok.

Van egy emlékem ismeretségünk korai szakaszából. A francia színházban voltunk, a nézőtéren a családjainkon kívül néhány tanárunk is ott ült keményített gallérban, fényes nyakkendőben és zakóban, aminek a szabása valaha előkelőnek számított. Kortársunk, Orpheusz, ilyesmi címe lehetett a darabnak. Orpheusz gitározott és hajléktalanokkal énekelt, a ruháját fekete foltokkal pöttyözték, hogy látszódjon: benzinszaga van. Egy függöny jelképezte az Alvilág kapuját, ahol nem tudta Eurüdikét áthozni, aki így örökre hátra maradt. Lapos, túlírt ostobaság volt az egész, a legsematikusabb darab abban az évben, pedig modernnek szánták. Karim az első felvonás végén rám nézett.

– Nem bírom tovább – mondta.

Körbepillantottam. A szüleim lelkesedést színleltek, a tanáraink illedelmesen igazgatták a mandzsettájukat. Titkolták, hogy unatkoznak, mert a helyben még ekkor is az európaiak színházát tisztelték, pedig a franciák hatvan évvel azelőtt kivonultak. A második felvonásra már nem maradtam, Karimmal kisomfordáltunk a szünet vége előtt. Aznap este egyikünk sem bírta el a belváros nehéz levegőjét, ezért elindultunk kifelé, mint akik álmukban járnak, csak ki belőle. Egy autópálya szélén kötöttünk ki. A korlátnál a földre terítettük a zakónkat, és a kamionokat figyeltük, ahogy kizúgtak az éjszakába, hogy új árut keressenek a fővárosnak.

Elsősorban középosztálybelieknek szánták az Ennozha lakótelepet, amelyet a tunéziai kormány a főváros, Tunisz lakásszükségleteinek kielégítésére épített. Ariana, Tunisz, Tunézia, 2017. április 23.

Ha azt mondtam Karimnak, hogy érdemes itthon maradni, azt válaszolta, egyszer jöjjenek ki a kertvárosból, nézzem meg a népet magamnak. Ebben igaza volt, az ország nagy részéből öregségemre is keveset láttam. De hát úrifíúnak született ő is, az apja bíró volt a legfelső bíróságon. Ezért sem voltam hajlandó pont az ő kedvéért feladni az álláspontomat. Csak azért, mert én nem ismerek egyet sem, még biztosan vannak jóra való szegények is Tuniszban, akik munkával szeretnének maguknak jobb jövőt. Szorgalmas nép ez, mondogattam.

A színház estéjén, visszatérőben az autópályától, a munkásnegyedben a földön hasaló koldusba botlottunk. Karim megkérdezte, rá gondolok-e jóra való szegények alatt. Azt feleltem, hogy ne azonosítsa Tunisz minden szegényét ezzel az egyel. Különben sem kellene ítélkeznie olyanok felett, akiknek semmit sem tud az életéről. Lehet, hogy ő is önhibáján kívül került ide. A koldus felébredt, és álmosan eldarálta, hogy az állam tehet a szegénységéről, mert az elnök záratta be a gyárat, ahol addig

dolgozott, most pedig Allah nevében segítsünk neki. Reflexből franciául szabadkoztunk, hogy turistának tettessük magunkat. Meglepetésünkre a férfi is franciául válaszolt:

– Pourquoi toi? – kérdezte – Miért beszéltek mások nyelvén?

Ez mindenesetre megértette velem, milyen mélyreható volt Tuniszban a gyarmatosítás.

Az ország megismerését szolgáló kalandjaink közé sorolhatjuk azt a kirándulást is, amit a fővároson kívüli mecsethez tettünk. A franciák előtt kormányzó pasa építtette, de később az európaiak hagyták leromlani. Az összedőlt kupolát támasztó oszlopokon még látszott kevés a jellegzetes kék festékből. Törvény írta elő, hogy gimnazistaként olcsóbban mehessünk be, de a jegyárusító bácsi elégedetlennek látszott, amikor ezt elmondtuk neki. Nehezen értettük, amit mondott, de a morgásából világos lett, hogy nem akar nekünk diákjegyet adni.

– A bevételt a helyreállításra költjük – hámoztuk ki. – Én azért harcoltam a forradalomban, hogy újra hihessek Istenben, nem pedig azért, hogy a politikusok meggazdagodjanak. Fenébe a szabadelvűséggel.

Karimmal addigra már nem tettünk úgy, mintha vallásosak lennénk. Lányokról beszélgettünk, ahogy a mecset derékig gyűrt falain sétáltunk. A jegyárusító bácsi szúrósan méregetett, amikor kifelé mentünk. Karim azt kérdezte tőlem, milyen kötelességei vannak egy olyan ország felé, amelyik nem kedveli őt.

Egy elektronikus zenét játszó együttes tagjai. A zenekarok új generációja izgalmas közösségeket formál, rave-partikat szervez és lehetőséget biztosít a tunéziai fiatalok számára a szabad önkifejezésre. Tunisz, Tunézia, 2023. május 21.

Minden évben, a nyár előrehaladtával a hőség elviselhetetlen Tuniszban, ezért ilyenkor a munkanap végén a főváros lakossága autóval vagy vonattal a tengerpartra özönlik. Tanárainkkal, szüleinkkel, barátaink családtagjaival futottunk össze ilyenkor az öltözőkben, a büfék előtt, a zuhanyzóknál. A hőségben még inget sem tudtak venni, izzadt, kerek, szőrös válluk fedetlenül pirult a napon. Az egyetemválasztáshoz közeledve a legtöbb osztálytársunk, aki képes volt elcsípni valamilyen nemzetközi ösztöndíjat, már külföldön volt. Minden alkalommal, amikor ez megtörtént, gratulálnunk illett a szüleiknek.

– Biztosan sokra viszi.

– Igen, igen – mondták ők tétován –, tudjátok, nagyon keményen dolgozott érte.

És tünődve maguk elé, vagy egy távoli pontra meredtek.

Egy tanárunk csak legyintett, amikor gratuláltunk a lánya sikeres római pályázata miatt. Miért lett nekünk olyan sietős?, kérdezte egy keserű nagybácsi egyszer. Tényleg, miért is?, merült fel bennem. Karim a szemét forgatta, miután az öregember eltűnt. A nyugdíjas vagy afelé közelgő generáció okkal érezte úgy, hogy a fiatalok irtóznak az országtól, amit megörökölni készülnek tőlük.

Ők azt hitték, a vallás miatt van. A forradalom után újra népszerű lett, de a politikai iszlám hívei hiába követelték, mindenki tudta, hogy sem a kormánynak, sem a társadalomnak nincs bátorsága bevezetni az iszlám törvényeket. Tény, nem is tudtunk tagadni, a parlamentarizmus a kezdetektől csak a franciák utánzása volt. Az iszlámtól már Ali, a diktátor is félt, aki a franciák után uralkodott, amíg ki nem tört a forradalom. Amikor a szüleink elűzték Alit, az csak a felszínre hozta az igazi problémát, amit még a franciák hagytak itt: Tunéziában két ember többé nem ismerte fel egymást, nem voltunk többé nép, csak iszlám-hívők és nyugatosok. Mégis, az igazi ok, amiért menni akartunk, sokkal prózaibb volt. Abban az évben a tunézok ötöde élt szegénységben, és a fiatalok csaknem fele nem talált munkát. Abban az évben egy miniszter így szólította meg beszédében a fiatalokat: ti csak nyaralni jártok a hazátokba.

– Béke nélkül a gazdaság nem működik – mondta mindig Karim, tehette, hobbiból tanult némi közgazdaságtant –, viszont az éhes emberek nem nyugszanak meg, amíg nem láttak egy kis pénzt. Forrongó, bizonytalan országba csak úgy fektetnek be a vállalatok, ha biztosak benne, hogy visszakapják a pénzüket. Így adósodott el Tunézia.

Azzal visszadőlt a nyugágyra és becsukta a szemét, a lábával vonalakat húzott a strandhomokba. Az ilyen nagy levezetések jellemzőek voltak rá. Nem vonta kétségbe az öregek jó szándékát, amikor kirobbantották a forradalmat, az eredményt illetően viszont voltak észrevételei. Komolyan hitte bárki, hogy egyből működni fog a demokrácia, amin Európának évszázadokat kellett kísérleteznie?

Fiatalok egy főiskola közelében. A munkanélküliség 42%-ra emelkedett a felsőfokú végzettséggel rendelkező tunéziai fiatalok körében. Regueb, Tunézia, 2023. április 28.

Már mondtam, hogy a kivándorlásról szóló legtöbb vitánk azzal ért véget, hogy ő elmondta, hová költözne. Ezután általában albérleteket nézegettünk a kijelölt városokban. Iskola után is ezeket hasonlítottuk össze. Karim azt mondta, bolti pakolóként keresne annyit, hogy egy másik diákkal közösen fizetni tudjanak egy kis lakást. Ilyenkor várakozóan elhallgatott, én pedig a panelházak hullámszerűségét néztem, ahogy egyik magasabb, másik alacsonyabb volt. Ezek teljesen színtelen dobozoknak épültek, hogy lehetőleg ne szívjanak fel túl sok napfényt. Könnyel álltak az út mellett, akár több tucat ránc borított hatalmas halotti maszk. Felötlött bennem, hogy semmit sem tudok Amszterdammról vagy Koppenhágáról, hol járnak a buszok, milyenek a lámpák.

A strandról idővel elmaradoztunk, pedig akkor kezdett csak igazán beköszönteni a nyár. A parton minden szülő titokban szomorú volt, vádlón nézték a tenger sós vizét és aki csak engedte, mindenkinek fényképeket mutogattak az elköltözött gyerekekről.

Én akkor még ostobaságnak tartottam ezt.

Ahogy a strandra nem jártunk többet, helyette inkább Karthágóba sétáltunk ki egyre gyakrabban. Karthágó ma rom Tunisz külvárosában, mert a rómaiak így akarták. Északról hajóztak le és véres bosszút vettek Afrikán. Karthágót sóval hintették be, ezért sosem tudom borzongás nélkül végigjárni a köveket. A paloták falai még ma is szenesek attól a naptól, hogy a légionáriusok felgyújtották a várost, néhány helyen törött boltív tárta csonka karjait az ég felé, mutatva az ország kifosztottságát. Volt, hogy csak csendben lépkedtünk itt, és volt, hogy nevetnünk kellett valamin, hogy elűzzük hirtelen félelmünket. Ezek a falak évezredek óta porladnak, és ezer év múlva talán már ennyi sem fog megmaradni belőlük, mondta egyszer Karim. Kevesebb van nekik hátra, mint amennyit itt töltöttek. Karthágó kövei búcsúzkodtak.

Mégis királyi romok voltak. Ezekhez egyszer majd vissza fogok jönni, mondta egy pirosló délutánon Karim az egyetemi jelentkezés utolsó napjaiban. Itthon is maradhatunk, válaszoltam. Miért maradnék itthon? Karim bántóan értetlen volt aznap. Nem jó az embernek idegenben. Bátorság!, biztatott Karim. Vannak örökbefogadók, akik jobbak a szülőanyáknál.

– Nekünk még csak gumicsónakba sem kell ülnünk, lélekvesztőkre bízunk magunkat a Földközi-tengeren.

Bátorság, végül is talán ezen múltott minden. Bátorság az ismeretlen pályaudvarokhoz, az idegen nyelvhez, a gálánsan lekezelő európaiakhoz, az otthoni ég helyére húzott sötét nordikus burokhöz. Benne megvolt, bennem nem. Az Amszterdami Egyetem jogi karára adta be a jelentkezését.

Tunisz, Tunézia, 2017.

Hónapokig nem találtam a helyem, miután Karim elment. Még csak nyár közepe volt, de ő nem akart tovább maradni. Újra eljártam Sidi Bou Saidba. Ősszel elkezdődtek a jogi tanulmányaim, esténként néha elkísértem a szüleimet a francia színházba. Két felvonás között az öregek gratuláltak rajtam keresztül Karimnak is, amiért felvették Amszterdamba.

– Azért jól teszed, hogy te itthon maradsz. Valakinek minket is el kell majd temetnie.

Így adták tudtomra, hogy titokban milyen gyilkosan irigykednek a szüleimre. Amikor felvettek engem is jogra, tudtam, hogy az ország fogsora bezárult körülöttem, sosem jutok ki Tuniszból.

Karimmal fél évig még beszélünk néha, és képeket is váltottunk. Az albérlete olyan volt, mint amelyet elképzeltünk. Egy vidéki sráccal bérelte közösen, ő is Tunéziából ment ki.

Lassan a negyedik évtized telik el azóta, hogy elment. Tunézia nem lett gazdagabb, a politikai iszlám pártjai tovább követelték a demokrácia eltörlését. Tunisz minden évben egyre kegyetlenebb nyarakat látott. Európai arcom megráncosodott és elsötétült, göndör hajam lassan egyenes lett. Ügyvédként maradtam a kertvárosban, ahol legalább sosem volt kimaradás a folyóvízben és az áramban. Azt hiszem, tényleg sosem ismertem meg az országomat igazán.

A jogi karon harmadik évben kezdtem a perrendtartást tanulni, ekkor már elmaradoztak a beszélgetéseink. Arról már nem is hallottam, végül lediplomáztam-e. Egyetemista éveim éjszakáin, néha részegen, néha örömmel, néha szomorúan sokszor kisétáltam a külváros pogány romjaihoz. Karthágóban, ha jártam, bár megígérte, egyszer sem láttam őt. Délibábként sem bukkant fel, sohasem jött vissza.

kép | Zied Ben Romdhane (Tunézia) | Menekülés

A 2011-es tunéziai forradalom, az „arab tavasz” nyitánya, reményt ébresztett a demokráciára, társadalmi igazságosságra és szólásszabadságra vágyó tunéziaiakban. Az ezt követő évtized azonban politikai bizonytalanságot, tartós gazdasági válságot és társadalmi egyenlőtlenséget hozott, ami különösen a fiatalokat érintette. Tunézia lakosságának több mint 40%-a a 15–34 éves korosztályhoz tartozik, a 24 év alatti fiatalok körülbelül 40%-a munkanélküli.

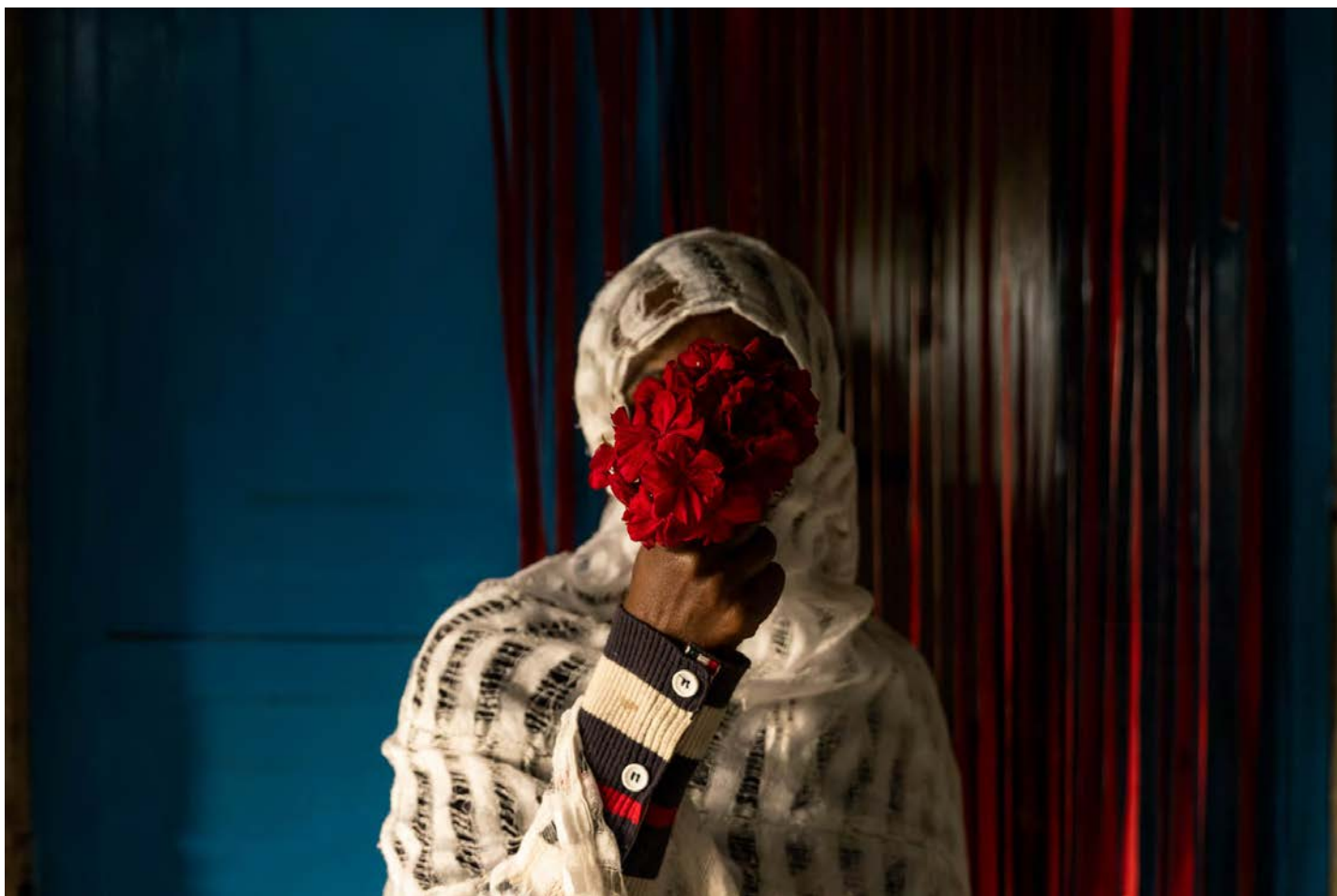
felső kép | Középiskolás diákok ünneplik a tanév végét a Sidi Bou Said strandján. A vonattal könnyen megközelíthető partszakasz a különböző társadalmi rétegekből származó fiatalok találkozóhelye. Tunisz, Tunézia, 2023. április 14.

A fotós a Magnum Photos munkatársa, az Arab Művészeti és Kulturális Alap, és az AIM LAB támogatásával dolgozott.

Dobosi Bea

MÁR NEM

2024-10-13 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Láttam hasadékvölgyeidet, Uram. A meredező hegycsúcsokat és a megkövült lávafolyamokat.

Jártam a holtak birodalmában. VÉRÁZTATTA csatatereken, végzetes balesetek helyszínein, felszámolt és működő temetőkből. Láttam gyökértelen fiatal férfiakat ásni. Lövészárkokat vagy sírokat. Láttam golyó ütötte sebet.

Sokáig békében éltünk. Hálókamráinkban éjjel asszonyok nyögdécseltek, óljainkban álmában bőgött és rúgott a barom. Földjeinken csomókban termett a teff. Földes udvarainkon húsos gyöngytyúk kapirgált.

Megtartottuk szent rendelésed. Híven őriztük frigládád. Erkölcsi kérdésekben az apák szava döntött. Kollektív tudásunk birtokosai tévedhetetlenek voltak és kérlelhetetlenek. Azóta sok mindent elfelejtettünk.

Rakéták robajára keltünk. Az utcák aszfaltjában egyik pillanatról a másikra idegen világokba vezető féregjáratok nyíltak, a kémények megfeketült megalitokként magasodtak a graffitifreskók felett. Hallgattak a telefonok.

Bakancsos férfiak jöttek. Szakasztott egyformák. Fekete uniformis, fekete sapka, szegycsontjukat verdeső fekete szakáll. Úgy sereglettek elő, mint ázott földből a kukacok. Orrukban vérszag, fülükben csatazaj. Vállukon halál.

Apróbb vétségekkel kezdték. A teknőst az esőgyűjtő hordóban bottal verték agyon. Az agár rossz lábát elkötötték, s a kút poros kávjának dőlve röhögték, ahogy reménytelenül szaggatja az egyre mocskosabb rongyokat.

A férfiakat felsorakoztatták. Látni lehetett szemükben a rémületet. Amikor kiürítették a tárat, a lövedékek tenyérszi darabokat szakítottak ki a falból. A sikongva felülő fiút fültövön lötték. Az aggastyánra nem pazarolták a golyót.

A felismerhetetlenségig szétroncsolt tetemeket a keselyűknek dobták. A terményt felperzselték, a jószágot elhajtották, a vagyontárgyakat elhurcolták. S mikor mindennel végeztek, megerőszakolták az asszonyokat.

A lámpáról széttépett pókhálók lógtak. Énok könyvét a Virrasztók lázadásánál nyitotta ki a huzat. Szemem száraz volt, hasam meleg. Szám sarkában fehérre szikkadt a nyál. Nem számoltam. Sem perceket, sem tetteket.

Az ágy lába ütemesen felgyúrta a szőnyeget. Az anyaszült meztelen testek egymásba gabalyodtak, nem lehetett megkülönböztetni a bűnösöket az igazaktól. Hasztalan vártam a halált. Nem vállalták a vesződséget.

Most idegen földön járok. Ha ismerősnek tűnik egy-egy völgyekkel szabdalts fennsík, kopár köveken gubbasztva próbálom felidézni, láttam-e már. Nagy esők után gyöngyházzsínű pára száll ismeretlen erdők felett.

Kertek alján osonok. Lábam alatt ropog a parányi élettől nyüzsgő avar. Fejem felett a szédítő faóriások még látták, mikor uralhatatlan erők formálták a tájat, pikkelyes sárkányok lakták az eget, a hegyek gyomrát manók.

Anyám nem úgy néz ki, mint akinek elvették a becsületét. Tarka szoknyája közönséges, blúzának nyakából én vágom ki az árcédulát. Tudom, hogy fél. Az éles késektől, a robogó autóktól, a hangoskodóktól. Vérről és halálról álmodik.

Amikor lábát a zsámolyra teszi, sarkát támasztja a peremre. A következő pillanatban nagy léptekkel átvág a szobán. Ropogó ízületekkel leguggol a citromsárga konyhaszekrény elé, kitárja nyüszítő ajtaját, s nagy szemekkel benéz.

Közös sorsunkról nem beszélünk. Arcomra a szégyen szálaiból szőtt hallgatás sűrű fátyla borul. Mint aki illetlenséget követett el, megtagadom cselekedeteim. Hová lesznek a mozzanatok, amikre nem emlékezünk?

Kiismerhetetlen világban élünk. Hiába igyekszünk egykorvult eseményekből kikövetkeztetni az eljövendőt. Múltunk tárgyai ellentmondanak emlékeinknek. Vajon ki sokáig hallgat, mikor veszíti el a szólás jogát?

Azt mondják, a végén meddővé válik a föld. Gyökerestül kifordulnak a fák, a tavakban lerakódik a méreg, aztán kimosódik, s elborítja a partokat. Az égboltot lángcsóvák nyaldossák, s szikrát hányva potyognak le a csillagok.

Én nem félek, Uram. A helyiségek sötét sarkában megbúvó kísértetektől, a véleményektől, a ködbe burkolódzó templomtornyoktól. A vértől, a széltől, a hiénafalkától. Már nem. Már nem félek, Uram.

Arlette Bashizi (Kongó) | Túlélők

Shila (32 éves) háromgyermekes anya, fodrászüzletet vezetett, mielőtt eritreai katonák megszállták a városát és három hónapon keresztül többször megerőszakolták. Shila teherbe esett, fia született, de a gyerekei nem tudják, hogy az anyjukat bántalmazták. Shila nem hiszi, hogy egyszer majd lesz ereje elmondani nekik az igazságot. Mekele, Tigré tartomány, Etiópia, 2023. november 2.

2020-ban kezdődött és két évig tartott a polgárháború Etiópia tigréi régiójában. Körülbelül 600 000 ember meghalt, további millióknak súlyos éhínséggel kellett megküzdeniük. Bár a pontos számokat nehéz igazolni, egy részletes tanulmány szerint több mint 100 000 nő válhatott szexuális erőszak áldozatává a háború során. A nemi erőszakot és a szexuális bántalmazást kísérő társadalmi előítéletek és megbélyegzés miatt a nők közül sokan magányosan küzdenek, családjuk és környezetük kiteszítja őket. Ez a projekt a nemi erőszak áldozatainak egyéni történeteit és az életük helyreállításában tanúsított elképesztő kitartásukat dokumentálja.

A fotó a Washington Post megbízásából készült.

Szabó Attila

VÁKUUM

2024-10-15 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Úgy tűnik vonatablaktól a táj,
mintha menekülne előlem,
pedig mozdulatlan, akár
bennem a hovatartozás.

Gyerekként azt hittem,
ha felállok az ülésről, a vonatfolyosó
hátraránt, s együtt tűnök el
a kinti villanypóznákkal.

Most már tudom, nem így van.
Nem olyan könnyű eltűnni.
Még akkor sem, ha rossz irányban szálltam fel.

Alejandro Cegarra | A két fal

Egy menekült a „Fenevadnak” nevezett tehervonat tetején. A menekülők és menedékkérők, ha nincs pénzük embercsempészre, gyakran tehervonatokon érkeznek az Egyesült Államok határához. Ez a közlekedési mód nagyon veszélyes, az utóbbi években több százan estek a sínek közé, és meghaltak vagy mozgássérültek lettek. Piedras Negras, Mexikó, 2023. október 8.

Mexikó korábban szívesen fogadta a déli határához érkező menekülteket és menedékkérőket, de 2019 óta az Egyesült Államokéhoz nagyon hasonló, szigorú bevándorlási politikát folytat. A különböző amerikai kormányok bevándorlási és külpolitikája, a COVID-19 előírások, valamint a Közép- és Dél-Amerikában tapasztalható politikai és gazdasági feszültségek mind hozzájárulnak a mexikói határoknál tapasztalható folyamatos krízishez. A menekülő családok erőszakkal, korrupcióval és létbizonytalansággal szembesülnek a határ menti városokban. Alejandro Cegarra fotográfus 2017-ben menekült venezuelai otthonából Mexikóba és saját élményeiből merített, amikor 2018-ban dokumentálni kezdte ezeknek a rendkívül kiszolgáltatott menekült közösségeknek a helyzetét, tisztelettel és érzékenyen ábrázolva ellenállóképességüket.

A fotók a *New York Times* és a Bloomberg számára készültek.

Z. Karvalics László

EGY MÁSFÉLE PILLANGÓ-HATÁS

2024-10-16 | ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO

A megvadult bölény körben forog, hányja-veti magát, vakon tapos és pusztít mindent maga körül. Pontosan ilyen az engesztelhetetlen gyűlölet is: elementáris, zajos erő, ami csakis azt keresi, ami szétválaszt, ami más, ami különbözik. Könnyebb elviselni az életet, amit rossznak érzünk, ha bajainkért, sérelmeinkért okolni tudunk valakit vagy valamit. Ellenséget. Ellenségeket. Három óriásplakátot Ebbing határában, meg aki kitette azokat.

Mennyivel finomabb szövésű, szinte láthatatlan, anyagtalan, hang nélküli mindaz, ami összeköt, amiben közösek vagyunk, ami egymás felé terel minket. Türelem, megértés, elfogadás, szeretet. Ha ugyanazt látjuk szépnek. Ha felismerjük, hogy a vélt ellenségek valójában testvéreink, akikkel közös sorsban osztozunk.

De vajon elegendő-e a gyűlölet bölényeivel szemben a pillangók, akármilyen sokan is vannak?

etnikai konfliktus

A szovjet időkben több tízezer lepkéből álló kollekciónak épített egy azeri rovarkutató, Rustam Effendi. Az állomány darabjai kivétel nélkül arról a karabahi területről származnak, amely a tudós halála (1991) után a mai napig az egyre pusztítóbb örmény–azeri etnikai konfliktus színtere. A róla elnevezett különleges és ritka pillangó, a *Satyrus effendi* repülési útvonala pedig épp a határvonalra, a Zangezur-hegygerincre esik.

Az etnikai csatározások miatt Effendi örmény tanítványának és barátjának, Parkev Kazariannak is menekülnie kellett Bakuból.

Új *Satyrus*-példány befogására így egy orosz entomológusnak, Dmitrij Morgunnak nyílt módja, 2017-ben.

Amikor Effendi fotoművésszé lett lánya, Rena végigjárta az egykori gyűjtőkörzetet, a határ mindkét oldalán élőktől kapott segítséget, átérezve, hogy legalább a lepkék örökség-közösséget formálnak, és ezzel emberibb az együttélés.

És egyszerre riadtak meg a kanadaiak, amerikaiak és mexikóiak is, amikor a színpompás, narancssárga-fekete amerikai királylepke az ipari mezőgazdaság és a klímaváltozás miatt alig három évtized alatt elvesztette populációja 80%-át. Több mint 3000 kilométeres oda-vissza vándorlásuk útvonalán fokozatosan csökkent az ősszel

amúgy is mindig elpusztuló vadon növény selyemkóró állománya, amelynek tejes nedvével táplálkoznak. A száraz, enyhe éghajlatot kedvelik, a váratlan zivatarokban vagy hóesésekben elpusztulnak. Emiatt megszokott fenyőerdeik fokozatosan alkalmatlanok lesznek a hideg időszak átvészelésére. Három ország tudósai fogtak össze tehát, hogy megtalálják a kiutat – úgy tűnik sikerrel, mert egy mexikói agavéerdőben olyan bioszféra-rezervátumot hoztak létre, amely ideális mikroklímát biztosít e különleges lények telelésre.

Reménykedjünk. Hátha a jól ismert pillangó-hatás új értelmet nyer. Eddig ugye, olyasmit jelentett, hogy elképesztően csekély változás – mint egy lepke szárnyverése – hatalmas problémátér másik pontján döntő eseményekhez vezethet. Legyen a pillangó annak a szimbóluma is, hogy minden kicsi siker, amely valamilyen érték mentén csökkenti a megosztottságot, közelebb sodorhat minket a kölcsönös tiszteleten és együttműködésen alapuló világhoz.

Rena Effendi (Azerbajdzsán) | *Satyrus* nyomában

A *Satyrus effendi* ritka lepkefaj, amely Rustam Effendi szovjet azerbajdzsáni entomológusról, a fotós édesapjáról kapta nevét. Rustam Effendi több tízezer lepkét gyűjtött össze élete során, Örményország és Azerbajdzsán jelenleg vitatott határvidéken kereste és tanulmányozta a példányokat. Halála 1991-ben egybeesett a Hegyi-Karabah hegyvidékeiért folytatott, máig tartó konfliktus kezdetével. A fotós apja nyomába eredt, és a háború tépázta térségben a Zangezur hegy gerincén, a két hadakozó ország között élő *Satyrus effendit* kereste. Kutatómunkája közben a frontvonal mindkét oldalán találkozott emberekkel, mindenütt kapott segítséget, és megbizonyosodott róla, hogy az emberiség még a háború sújtotta helyeken is győzedelmeskedik.

Rena Effendi a VII Agency munkatársa, a sorozat elkészítését a National Geographic Society támogatta.

Bene Zoltán

ESŐ

2024-10-17 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Azon a reggelen érkezett végre az idő. Három napja feküdtem a kunyhóban, az erdő szélén, éjszakánként hallottam a jaguár üvöltését. Két hete tűnt föl, rendszerint birkákat, de két alkalommal alpakkákat is elvitt, mohó volt és félelmetes. Alighanem valamelyik rossz szellem szállta meg, vélte Juan, az egyetlen mapucse, aki szóba állt velem. Napjában háromszor meg is itatott, s egyszer lazított a köteleken. Ettől függetlenül szinte biztosra vettem, hogy a bal karom elhalt, talán egy napja sem bírtam már mozgatni az ujjaimat. Egyetlen egyszer tudtam elaludni, akkor is szörnyű

álmot láttam. Álmomban egy kutya szűkölt, buzgón nyalogatta az ütött-kopott lábosa fagyott vizet, a jégtömb azonban nem engedett. Szinte éreztem, ahogy az állat torka ég a szomjúságtól, az orra sajog a fagyos érintéstől, a nyelvét akárha darazsak szurkálnák össze. Szomjas maradt, hiába kísérletezett. Farkát a lábai közé húzta, lánccsörgetve visszafordult az olajshordóba, amelyben lakott. A tanya körül nyáron kiégett, sárga, télen szürkésfekete alföldi táj, valódi sivatag, több ezer kilométerre innen. A kutya leheveredett egy mozdulatlan szőrcomó mellé. Meleget már nem adott. Nyüszíteni lett volna kedve, mégis hallgatott. Bágyadtan nézte a tanyát. Az ajtó résnyire nyitva. Egy macska osont ki rajta éppen, nekiiramodott az elhanyagolt udvarnak, eltűnt a kutyaszemek elől. Egy másik macska megállt az ajtóreszben, kémlelt és szimatolt. Megrázta a bundáját, visszatolatott. A tanyában éppoly nagy a hideg, mint kívül. Óvatosan lépkedett, tappancsának puha párnáit égette a rideg, pattanásig fagyott kő. A kályha oldalához dörgölözött, s azon nyomban el is ugrott tőle, mintha megcsípte volna valami. Nem az átforrósodott öntöttvas – a fém csontig ható hidege riasztotta el. Panaszosan nyávogott, várta a választ, s mivel nem jött, tovább lépkedett. Be a szobába. A cserépkályha nem duruzsolt, mégis odaóvakodott: élettelen, jeges, halott felület. Ösztönösen fölborzolta a szőrét. Szimatolt, nyeffentett egyet, ténfergett, mint aki nem érti a helyzetet. Végül fölugrott az ágyra, körmeivel dagasztani kezdte a megdermedt dunyhát. Az ágyban egy öregember feküdt, a szeme nyitva, a mennyezetre szegezve. Az arca ismerős, de képtelen vagyok fölidézni, honnan. Fogatlan szája szélén nyálgömb. Kemény, akár a kő. A macska megbökte az arcát. Muzsikálásba fogott: dorombolt. A kéz nem mozdult, hogy megsimogassa vagy elzavarja. Az állat toporgott, nem értette, mi történik. Nem érzett szagokat sem, csak a szűrős levegőt. Összezavarodott, panaszosan miáskolt. Az ágy mellett, a kisszekrényen műanyagpohár. Az oldalán repedés. Belefagyott fogsor. Erre riadtam: a fagyból a kellemes, őszi hűvösbe, nézőből szereplővé válva.

*

Szakad. Az esőcseppek ujjnyi vastag bevonattá állnak össze az üveg külső felületén, folyamatos, vibráló mozgásban lévő réteggé. Egészen közel hajlok az ablakhoz, figyelem ezt a különös, élő, lüktető masszát. Először és utoljára Chilében láttam ilyet. Ösztöndíjjal érkeztem. A repülőgép a fővárosban landolt, én azonban egy kisvárosba

tartottam, a mapucsék vidékére. A csaknem egynapos repülőút – Bécsből Madridba, Madridból Santiago de Chilébe – alig viselt meg, olyan izgatottan vártam az utolsó szakaszt, nem maradt időm a törődésre. Kizárólag az a néhány órás buszozás járt a fejemben, ami Santiagótól vár rám. Százszor, ezerszer elképzeltem, ahogy széles kalapok, cifra poncsók, markáns indián arcok, kecskék és birkák, netán malacok társaságában zötyögök a hegyek között kanyargó úton, orromban nehéz szagokkal, tüdőmbe mélyre szippantva az emberi testek és az állatok kipárolgásaitól sűrű levegőt.

*

- Elmerengtél – szól a lány a konyha ajtajában.
- Chilében zuhogott így az eső – motyogom. – Álltam egy ablakban, de semmi egyebet nem láttam, csak az üvegre tapadó, fortyogó-kavargó vizet.
- Miért voltál ott? – szólal meg újra a lány, majd kisvártatva:
- Hol is?
- Chilében – felelem. – Egy egyetemre nyertem el négyhavi ösztöndíjat. Tulajdonképpen ritka nagy szerencse ért, olyan, amilyen egy életben jó, ha egyszer-kétszer adódik.

Mapuche őslakosok érkeznek az összes régióból Camilo Catrillanca, az ismert weichafe (közösségi vezető és a területi jogok védelmezője) temetésére, akit chilei rendfenntartók hátulról lelőttek. Ercilla, Araucanía, Chile, 2018. november 17.

– És miért éppen Chilébe mentél? – firtatja a lány.

Megvontam a vállam, megfordultam. Fene se emlékszik már. Talán úgy véltem, oda nem tolonganak majd annyian, mint Madridba, Barcelonába, könnyebbnek éreztem a kijutást, úgy hittem, nagyobb esélyem lehet.

*

– Mit nézel? – kérdezte Sole.

– Az üvegre tapadó, fortyogó-kavargó vizet – válaszoltam. – Sose láttam még ilyet.

– Európában nem esik így?

– Nem tudom, talán igen. Csak nem figyeltem meg sose.

- Itt sem történik minden nap – nevetett Sole. – Olyan ez is, mint a busz.
- Nem, nem olyan – ellenkeztem. – Nem vártam ilyesféle esőt, nem vágyakoztam utána egy percig sem. A buszra ezzel szemben teljes szívemből áhítóztam. Arra a buszra, ami a fejemben élt, arra a vadregényességre, romantikára. Érted?
- És távolról sem arra a légkondicionált, a repülőgépnél is civilizáltabb változatra, amiben végül részed lett – Sole tekintetében vidámság bujkált. – Persze, hogy értem.

*

- Nincsenek fotóid? – a lány szörpöt önt a poharak aljába, fölengedi mindkettőt vízzel. Az egyiket átnyújtja.
- Akad néhány – vallom be óvatlanul, s mire kiejtem a két szót, már érzem, elkéstem, többé nincs visszaút.
- Meg is mutatod?

Valami olyasmit morgok, hogy én aztán végképpen nem vagyok valamiféle elcseszett mutogatós bácsi, a lány unszolására nemsokára mégis előkotrom a dobozt a szekrényből, benne a fotókkal.

A kanapéra ülök, a lány mellém kuporodik, maga alá húzza a lábát. Vigyázva, lassan nyitom ki a dobozt. Néhány tucat fénykép lehet benne, egymás hegyén-hátán hevernek. A legfelső fotón szikrázóan fekete hajú lány néz a lencsébe, a háttérben elmosódó alakok, hegyek, fák.

*

- Nincsenek fotóid? – kérdezte Sole rövid hallgatás után.
- Akad néhány – ismertem be.

– Meg is mutatod?

Fölálltam, előkotortam a dobozt az íróasztal fiókjából, benne a fotókkal

– Ő az anyád? – mutatott Sole az egyik képre.

– Igen – nagyot kortyoltam a kávéból. Az eső monotonon dobolt az ablaktáblákon, valahonnan magányos gitárszó szüremlett a szobába.

– Szép nő az anyád – állapította meg Sole. – Milyen idős ezen a fényképen?

– Negyvenhárom éves.

– Az én anyám még nincs negyven, de nem tűnik ilyen fiatalnak – mosolyodott el Sole.

– Beszélnek, az indiánok hamarabb öregszenek. Azt hiszem, igazat beszélnek...

– Az anyád indián?

– Igen. Mapucse. Az apám egy koncepcióni vállalat utazó ügynöke volt, így ismerték meg egymást.

*

– Szép ez a nő – jegyzi meg a lány.

– Soledadnak hívták.

– Milyen idős ezen a fényképen?

Óvatosan kiemelem a fotót, tünődve szemlélem.

Juana Calfunao Pailaléf az őslakos mapuche nép vezetője és aktivistája, akit többször bebörtönöztek, mert védelmezte közössége területi jogait. Cunco, Cautín, Chile, 2019. február 12.

- Azt hiszem, huszonegy lehetett, amikor ez készült – mondom.
- Olyan fekete a haja, mintha festené – a lány egészen közel hajol a fényképhez.
- Nem festette – mondom. – Az indiánoknak ilyen a hajuk. Koromfekete és erős szálú. Sűrű, mégis selymes.

*

- Szóval te mesztic vagy, Sole?
- Chilében kevés az indián – magyarázta Sole. – Legalábbis Peruhoz vagy Bolíviához képest nagyon kevés. Argentína, Uruguay és Chile a *legeurópaibb* országok. Az én családom például az 1700-as évek végén érkezett Andalúziából. Már az apai ági őseim.
- Ezek szerint még itt is egzotikusnak számítasz – viccelődtem.

Sole fölnevetett, megpuszilt.

- Legfeljebb neked... Rajtad kívül senki nem gondolna egzotikusnak – ismételte Sole.
- Számomra te vagy a legeg egzotikusabb lény a Földön, Sole – suttogtam. Az eső elcsendesült, a gitárszó fölerősödött. Magamhoz vontam Soledadot. Úgy éreztem, nyomban dorombolni kezd, mint egy macska. Egyébként is volt benne valami macskaszzerű, a mozdulataiban, a szemében. Meg ahogyan a haját igazgatta, ahogyan jóízűen nyújtózott reggelenként.

*

- Az indiánok a szegényebb réteg, nem? – firtatja a lány. Mintha bele akarna bújni a fotóba, mintha ízlelni akarná vagy szaglászni, akár valami kutya.

– Chilében kevés az indián – magyarázom. – Legalábbis Peruhoz vagy Bolíviához képest nagyon kevés. Argentína, Uruguay és Chile a *legeurópaibb* országok Latin-Amerikában. Pinochet idején nyilván mások, gondolom, rosszabbak voltak a gazdasági viszonyok, de amikor én ott jártam, mindenütt pazar fejlesztésekbe botlottam. Viszont kevés indiánnal találkoztam, így azt sem tudom, szegények-e vagy jómódúak. Sole mindenestre nem volt szegény, az apja jól menő üzletember.

– Amúgy ki volt ez a nő? – szegezi nekem a kérdést a lány.

– Soledadnak hívták. Magyarul annyit tesz: magány – válaszolom, kiemelem a fotókat a dobozból, a fekete hajú szépség fényképét legalulra, a többit annak a tetejébe helyezem. A lány idegenül nézi, idegesen hunyorít, az ajkai elnyílnak.

– Szóval Soledadnak – mosolyodik el végül, kiveszi a kezemből a dobozt, a dohányzóasztalra teszi. Karját a nyakam köré fonja, csókolni kezd, ahol ér.

*

– Majd egyszer mutatsz egy képet az édesanyádról? – kértem, és Sole tucatszor hadarta, hogy igen, igen, igen.... Közben lassan, komótosan öltözködni kezdett. Az eső már alig neszezett odakint, a gitár is elhallgatott. Távolról motorok zúgtak.

– Szép nő az én anyám is, csak másképpen – jelentette ki Sole.

– Nézd meg az anyját, vedd el a lányát – vihogtam idétlenül. – Mifelénk ez a mondás járja.

A távolban Mount Tronador és lenn a Laguna del Ilón Argentína és Chile határán. Nahuel Huapi Nemzeti Park, Argentína, 2019.
február 1.

Sole megigazította a blúzá, végigsimította a szoknyáján.

– Nem tetszik ez a mondás – fordult felém, és elkomorult.

– Hülyeség, igazad van – mentegetőztem. – Ne haragudj, corazón mío! Néha olyan ostoba humorom van...

*

– Ugye nem rá gondoltál közben? – a lány hangja ezúttal kifejezetten bántja a fületem. Egyelőre nem is válaszolok. – Rá gondoltál? Igen? De egy szemétláda vagy!

Hallgatok, odakinn mind jobban erősödik az eső zaja.

– Ennél nagyobb aljasságot... – folytatná a lány, csakhogy határozottan közbevágnék:

– Állj le, légyiszi! Nem gondoltam rá, jó? Rád gondoltam. Hülye vagy?

A lány furcsán figyel, a szája széle meg-megrándul. Föláll, megpördül a saját tengelye körül. Tisztában van azzal, mennyire fiatal és üde, milyen kívánatos rajta minden.

– Volt ilyen jó teste? – kérdezi kihívóan.

– Ne légy ízléstelen – tápázkodok föl, sietve magamra kapom a ruháim. Szinte menekülök a konyhába, kávét főzni. Egy jó erős feketét. Odakinn továbbra is szakad. Az esőcseppek ujjnyi vastag bevonattá állnak össze az ablaküveg külső felületén, folyamatos, vibráló mozgásban lévő réteggé. Egészen közel hajlok az ablakhoz, figyelem ezt a különös, élő, lüktető masszát. Néhány esőcsepp mintha Sole arcát rajzolná ki egy másodperc tört részéig.

– Ne haragudj – hallom a lányt. – Megbántottalak?

– A feltételezés is! – háborgok nagy színészi beleéléssel.

*

Azon a reggelen elérkezett végre az idő. A mapucsék úgy vélték, megkérdezik a szellemeket. A machi előtt birkát áldoztak, s miközben fröcskölt a vér, a machi fönnakadt szemmel meredt az égbe hosszú percekig. Mindezt Juan mesélte később. Amikor a machi magához tért, kinyilatkoztatta a felsőbb akaratot: mehetek isten hírével. Sole vőlegénye üvöltözött és hadonászott, de végül elfogadta a döntést. Nem tehetett mást. A bosszú ezúttal elmaradt. Eloldoztak. Bár azt hittem, amputálni kell, pár óra múlva mozogni kezdett a kezem, s bár hetekig kínlódtam vele, megmaradt. Használni is tudom. Solét is elengedték. Ő nem gúzsba kötve töltötte a napokat, bár így is erősen megviselte mindaz, ami történt, a vádak, a kiabálás, az, hogy ellene fordult a népe. Miattam.

*

A lány a hátam mögé lép, gyöngéden átölel.

- Ha most becsöngetne az ajtón az az indián nő, elküldenéd?
- Bajosan csöngethetne be – szűröm a fogaim közt.

*

Mire a mapucsék döntésre jutottak a sorsomról, lejárt az ösztöndíjam, hazarepültem. Ez volt a legnagyobb hiba, amit valaha is elkövettem... Nagyobb hiba, mint az, hogy elkísértem Solét a szülőföldre. Ahol aztán az egykori vőlegénye, akivel szakított ugyan, ám a fickó ezt nem tudta elfogadni, mind a kettőnk ki akart nyírni, elégtételt venni a sérelmeim. Szerencsére a machi megmentett minket. Vagy a machi, vagy a szellemek, ki tudja már...

Gyerekek tradicionális Ngillatun álarcot viselnek egy mapuche temetőben. A helyi közösség sikeresen tiltakozott egy vízerőmű gátjának építése ellen, amely elárasztotta volna szertartásaik egyik közeli helyszínét. Maihue, Los Ríos, Chile, 2019. július 28.

Úgy egyeztünk meg, három hét múlva találkozunk Magyarországon. Délután négykor kellett landolnia a gépének. Órákig vártam. Előző éjjel ismét a téli tanyáról álmodtam, a kutyáról-macskáról, a halott öregemberről, a pohárba fagyott fogsorról. Legutóbb ezt az álmot a szabadulás követte. Ezért sem aggódtam. Izgatottan, boldogan tekintettem a jövőbe.

Késett a járat.

Sole nem volt rajta.

Nagyon megharagudtam. Bánatomban berúgtam, ahelyett, hogy tájékozódtam volna. Ezért csak másnap tudtam meg, hogy meghalt. Autóbaleset, azt mondták, a hivatalos álláspont is ez volt. Autóbaleset, a reptérre menet. A vizes úttesten megcsúszott az autó. Ennyi, vége.

Arra emlékszem még, hogy eleredt az eső.

*

– S ha mégis, ha mégis csöngetne?

Megfordulok, két tenyerem közé fogom a lány arcát, megcsókolom. A hazugság görcsbe rántja a gyomrom. Taplószáraz nyelvemen a szégyen epekeserű ízével formálom a szavakat:

– Elküldeném, hát persze...

kép | Pablo E. Piovano (Argentina) | Mapuche: az ősi hangok visszatérnek

A mapuche őslakosok a mai Argentína és Chile területén élnek. Őseik földjének java része gazdasági célokat szolgál, Chilében bányászati, erdészeti és vízenergiái projektek, Argentínában olajbányász cégek hasznosítják. A mapuche jogvédő aktivistákat továbbra is megkülönböztetik és megbüntetik, noha az új törvények állítólag védik a mapuche nép jogait. Az őslakosok számára ez nem egyszerűen területi vita: földjük kulturális és spirituális identitásuk része. A környezet gazdasági célú károsítása felborítja a természet, az ősök és saját egészségük egyensúlyát.

felső kép | Nők hálaadásként bárányt áldoznak azután, hogy egy machi (ősi tanító és szellemi vezető) transzállapotban útmutatást kért népének. Maihue, Los Ríos, Chile, 2023. június 26.

A munkát a Greenpeace Award, a GEO és a National Geographic Society támogatta.

Taizs Gergő

TÚL NAGY A CSENDVÁGY

2024-10-18 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

„Valóban mondta Isten, hogy nem ehettek a kert valamennyi fájáról?”
Isten nem szólt hozzánk, a világunkat a tábor kerítésén innen teremtik,
de most vélhetőleg szabadságon vannak. Túl nagy a csend. (Nem, az a hasunk volt.)
Fák nincsenek. Javasoljuk a termés elfogyasztására vonatkozó tilalmak pontosítását.
Például: *Valóban mondta valaki, hogy ha volnának fák, és azokon termés,
abból nem ehetnétek?* Nem mondott ilyet senki. Túl bonyolult ez bármely nyelvnek,
talán gondolni sem mernek rá. Nagy a csend ezen a felén, a másik oldalon zeng a zaj.

Megtanulunk veszíteni. A fiúk nem sírnak. A fiúk éhezési sorrendben hallgatnak. A fiúk üres gyomorral alszanak el. A fiúk olykor csodálkoznak, kerekesebb szemmel, mint a téli gumik a másik oldalon. Most cserélik őket, profilmélységük a megengedett szint alá csökkent. Mindenre odafigyelnek. Az alma is kerekesebb ott, mint a kerék. Vele gördül tekintetünk, mélysége a tengerhez mérhető. Ha ráfekszel holt-tengerszemünkre,
sós vize fenntart hexameterként, lépj közelebb hát.
Látod a tükröt? Hallod a névmást? Ritmusa nyaklik,
túl nagy a csendvág, nincs te meg én. Sőt. Nincs sose vége.

kép | Ebrahim Noroozi, Irán,1980 | Afganisztán a peremen

Gyerekek bámulják az almát, amit kolduló anyjuk vitt nekik az otthonukat elhagyni kényszerültek egyik táborában a főváros közelében. Kabul, 2023. február 2.

A tálibok 2021 augusztusi afganisztáni hatalomátvétele óta a külföldi segélyek megvonása továbbra is az összeomlás szélén álló, háború sújtotta gazdaságot fenyegeti. A négy éve tartó szárazság és két nagy földrengés súlyosbította a válságot. Az ENSZ becslései szerint az afgánok 97%-a a szegénységi küszöb alatt él, szociális szolgáltatások szinte egyáltalán nem léteznek, és a konfliktus miatt hajléktalanná vált vagy a környező országokból kitelepített emberek száma meghaladja a hatmilliót.

A fotósorozat az Associated Press megbízásából készült.

Makó Ágnes

NE FÉLJ

2024-10-19 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

légy bátor
menj nyugodtan
ne félj amikor nem leszek veled
sötétben
hidegben
fegyveresek közt
harctéren
irodában
állásinterjún
ne félts ha nem veszem fel a telefont
és nem írok vissza napokig
légy bátor
ne ijedj meg ha közeledni hallod a vonatot
és cipősarkad a sín és a talpfa közé szorult
van időd
ne aggódj ha forrósodik az aszfalt
gondolj a tükörtojásra
hallgasd az agytekervényeid tárolta zenefoszlányokat
légy bátor
vidd magaddal pólóm pamutérítését
gitározz éjjel
hogyan nyomj minden kinti zajt
ne félj nem visznek terepjáróval a frontra
nem börtönöznek be a tüntetés után
tudd hogy visszajövök
és hajszálaink újból összekeverednek

kép | Zied Ben Romdhane (Tunézia) | Menekülés

A 2011-es tunéziai forradalom, az „arab tavasz” nyitánya, reményt ébresztett a demokráciára, társadalmi igazságosságra és szólásszabadságra vágyó tunéziaiakban. Az ezt követő évtized azonban politikai bizonytalanságot, tartós gazdasági válságot és társadalmi egyenlőtlenséget hozott, ami különösen a fiatalokat érintette. Tunézia lakosságának több mint 40%-a a 15-34 éves korosztályhoz tartozik, a 24 év alatti fiatalok körülbelül 40%-a munkanélküli.

A fotós a Magnum Photos munkatársa, az Arab Művészeti és Kulturális Alap, és az AIM LAB támogatásával dolgozott.

Reszler Gábor

KÜZDJ, HOGY EL NE SÜLLYEDJ!

2024-10-21 | ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO

Az egzotikus Óceánia egyik alrégiója, Melanézia, a Csendes-óceán délnyugati részén található. Legkeletibb pontja a Fidzsi-szigetek, azon belül önálló kis sziget, Kioa 1947-ig lakatlan volt. Az óceáni szigetvilág egyik túlnépesedett szárazulatáról, a tuvalu Vaitupuról kivándorolt telepések vásárolták meg és népesítették be. Önkéntesen jelentkeztek az áttelepülők. Vaitupu közösségi termében szőnyeget terítettek le, arra ülhettek, akik az elköltözés mellett döntöttek. Harmincöten fértek el a szőnyegen, ők lettek az első telepések, idézte fel a kivándorlás történetét Lotomau Fiafia, Kioa-sziget

tanácsának egykori elnöke. [1] Főként férfiak jelentkeztek, köztük közösségi vezetők, tanárok, adminisztrátorok, gyógyításra képzett személyek, akikre szükség volt a kioai telep létrehozásakor. 1947 októberének végén az Awahou kereskedelmi hajó fedélzetén érkeztek a kivándorlók új lakóhelyükre. Megtelepedésük 50. évfordulóján, 1997-ben a templom közelében emléktáblán örökítették meg az első telepesek nevét. 1956-ig további lakosok szálltak partra a szigeten, ahol a becslések szerint akkor 200 vaitupun élt. A Salia-öbölre néző partszakaszon épült ki az egyetlen falu közösségi épületeivel, lakóházaival. Bár bő ezer kilométernyire kerültek korábbi lakóhelyüktől, a tuvalui Vaitupun élőkkel közel nyolc évtizeddel később sem szakadt meg a Kioára települtek kapcsolata, és a magukkal hozott kulturális örökséget a mai napig hűen őrzik.

pesszimista jóslatok

Amikor 2005-ben lezárult az évtizedes honosítási törekvés és a kioiak fidzsi-szigeteki állampolgárságot kaptak, aggasztó hírek érkeztek a vízszintemelkedésről. A 2006 februárjában tartott melbourne-i klímamenekült fórumon javaslat fogalmazódott meg a 9 ezernyi tuvalui lakos szervezett elköltöztetéséről. Mivel Tuvalu kilenc szigetének átlagos tengerszint feletti magassága csupán három méter, a további vízszintemelkedés az ott élőket komolyan fenyegeti. Az ENSZ és más szervezetek hosszú évek óta figyelmeztetnek a világ számos pontját veszélyeztető folyamatra. A mérések az 1800-as években hat, az 1900-as években már évi 20 centiméternyi vízszint emelkedést mutattak. A pesszimista jóslatok 5 millió négyzetkilométernyi terület elárasztásával számoltak bolygónkon, ugyanakkor a szakértők hozzáfűzték elemzéseikhez, hogy vannak a fizikának olyan tényezői, amelyekkel nem vagyunk teljesen tisztában. A Maldív-szigetek kormánya 2009-ben a tengerfenéken tanácskozott, így kívánta ráirányítani a nemzetközi figyelmet a globális felmelegedés súlyos következményére, Tuvalu külügyminisztere pedig térdig vízben állva üzent a 2021 októberében tartott glasgow-i klímakonferencia résztvevőinek.

Egy átfogó kutatás újabb eredményei ugyanakkor alátámasztják, hogy a fizikának valóban vannak kevésbé ismert tényezői. Az új-zélandi Auckland Egyetem munkacsoportja 1971 és 2014 között – más óceáni szigetek mellett – Tuvalu kilenc

atolljának és 101 zátonyszigetének földrajzi változásait vizsgálta. [2] A kutatók arra jutottak, hogy az állítólagos veszély dacára Tuvalu szigeteinek területe összességében nőtt a vizsgált időszakban, mert a szigetek geológiailag dinamikusak és folyamatosan változnak. A tudósok által elemzett 30 csendes-óceáni és indiai-óceáni atoll közül egy sem zsugorodott az elmúlt évtizedekben. 709 szigetből csak minden tizedik veszített területet, közel 90 százalékuk bővült és stabil maradt. Mindez azzal magyarázható, hogy miközben a tengerek, óceánok területeket öntenek el, a szigetek más pontjain a hordalékok növelik a földfelszínt, a hullámok és viharok által lerakott üledékek így ellensúlyozhatják az emelkedő vízszint okozta eróziót. Az aucklandi kutatócsoport azt is hangsúlyozza, hogy az éghajlatváltozás az egyik legnagyobb fenyegetés az alacsonyan fekvő szigetek lakóira, az alkalmazkodás stratégiája azonban nem szűkülhet le az érintett lakosság áttelepítésére. A Fidzsi-szigetekre a biológiai sokszínűség megőrzését szolgáló hosszú távú programot dolgoztak ki, míg a Maldív-szigetek kormánya a mérnöki tudás bevonásával újrahasznosít területeket, hogy azokon települések és repülőtér épülhessen.

mikor döbönt rá

A tengerszint emelkedése Kioa szigetét továbbra is fenyegeti. Elképzelem, ahogyan Lotomau Fiafia egyenletes tempóval úszva távolodik a parttól, vagy lépkedve halad addig a tengerben, amíg gyermekkori emlékeivel egyező távolságra látja faluja házait. Mit érezhetett, amikor először előbb térdig, pár évvel később már derékig állt a vízben azon a ponton, ahol gyermekkorában még a partvonal húzódott. Vajon mikor döbönt rá, hogy az emelkedő vízszint egyre többet vesz birtokba az addigi szárazulatból, hogy egyre zsugorodik a szigeten élők területe? Közössége vezetőjeként kivel osztotta meg aggodalmait? S mikor távolodott el szeretett unokájával együtt úgy a parttól, hogy közben elmesélte, neki gyermekként még mennyit kellett gyalogolnia a tengerig. Az unoka mit értett meg a mondatokból? Csupán rácsodálkozott nagyapja szavaira? Vagy megijedt a hallottaktól?

Talán érdemes volna a szökőárak pusztítására emlékeztető kőoszlopokhoz [3] hasonlóan megjelölni a kioai Salia-öbölben és a világ más veszélyeztetett pontjain, hol húzódik jelenleg a partvonal, és érzékelhetővé tenni, hogy a terjeszkedő óceán időről időre mennyit harap ki a szárazföldből.

1. Luke Rawalai: **Salia; the only village in Kioa** (Salia: az egyetlen falu Kioán) ↑
2. „**Sinking**” Pacific nation is getting bigger: study (A „süllyedő” csendes-óceáni ország egyre nagyobb: tanulmány) ↑
3. Z. Karvalics László: **A felejtés hullámai.** ↑

kép | Eddie Jim (Ausztrália) | Küzdeni, nem elsüllyedni

Lotomau Fiafia (72 éves), a közösség egyik idős tagja unokájával, Johnnal azon a ponton áll, ahol emlékei szerint gyerekkorában húzódott a partvonal. Salia-öböl, Kioa-sziget, Fidzsi-szigetek, 2023. augusztus 8.

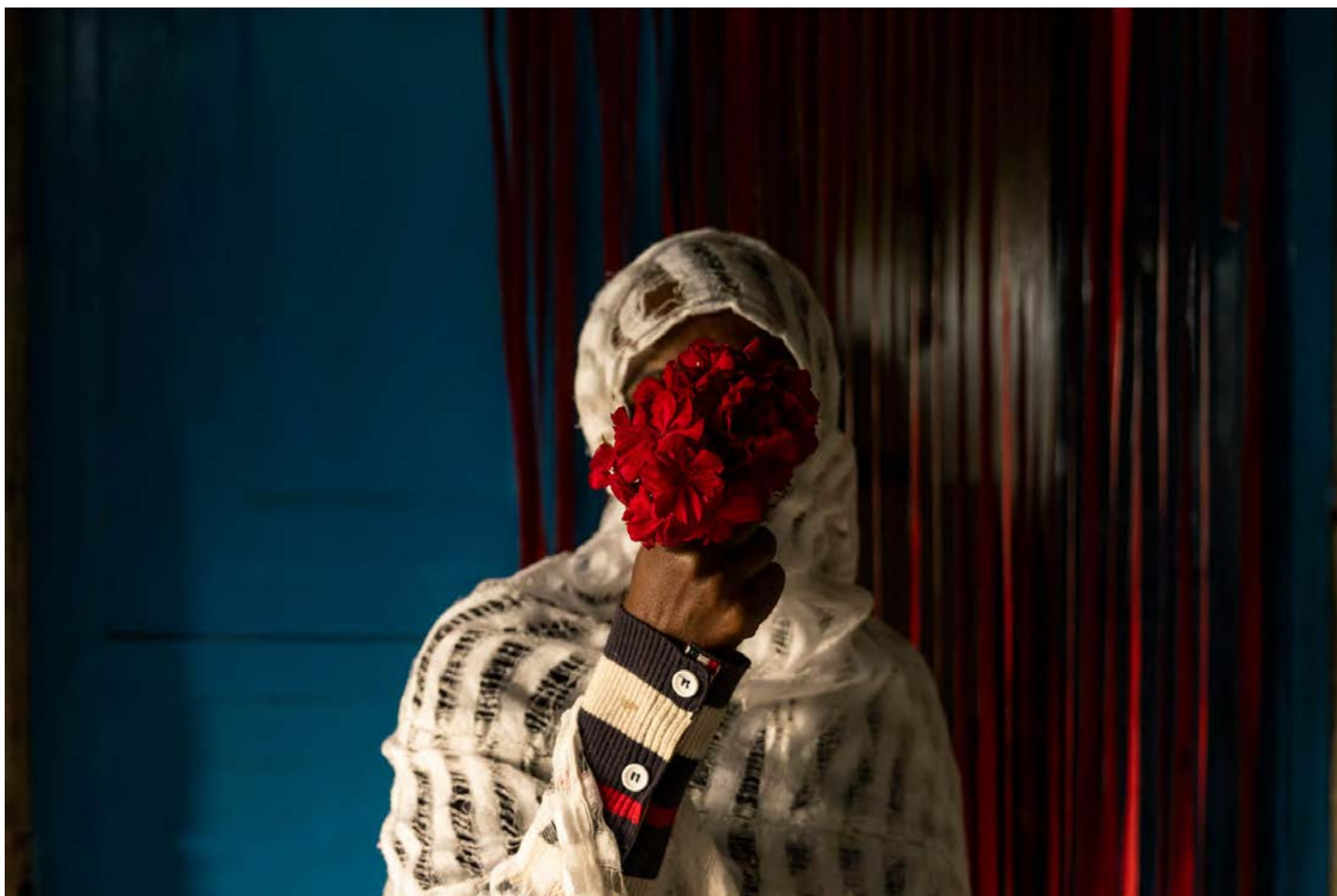
A Kioa-sziget 500 fős népességét azok alkotják, akik az 1940-es években az északra fekvő Tuvalu szigetéről az emelkedő tengerszint miatt menekültek el. Most ismét veszélybe került halászatra és mezőgazdaságra épülő életük, mivel az egyre jobban erodálódó partvonalak miatt velük együtt több mint 600 Fidzsi-szigeteki közösség kényszerülhet áttelepülésre az elkövetkező években.

A fotó The Age/Sydney Morning Herald megbízásából készült.

Szabó Attila

EGYÜTT FONNYADOK VELE

2024-10-23 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

a mi van most kérdése álca. van-e ebből felnézés.
kinézés. kinézés. elnézés. van-e valami, ami csigázva
felhorkaszt, hogy odanézz, figyelj már arra, ami van.
ami kivetül. nehéz mindig újra és újra virágba borulni.
hiányzik a folytatólágosság. habitus ez, csikorgó,
nyakas, mellyel saját berozsdált elbújásomat
magyarázom. a fenét. boldog vagyok az elbújásban.

és bent marad, bent marad, amíg egyáltalán marad még hely, ami bentnek tekinthető. Iekésed magadat, nézz fel. messze tekintve láthatod homályos kontúrját annak, ami itt van folyton közel. szemfényvesztés. pupillafókusz. megint szemet hunytam magam felett.

kép | Arlette Bashizi (Kongó) | Túlélők

Shila (32 éves) háromgyermekes anya, fodrászüzletet vezetett, mielőtt eritreai katonák megszállták a városát és három hónapon keresztül többször megerőszakolták. Shila teherbe esett, fia született, de a gyerekei nem tudják, hogy az anyjukat bántalmazták. Shila nem hiszi, hogy egyszer majd lesz ereje elmondani nekik az igazságot. Mekele, Tigré tartomány, Etiópia, 2023. november 2.

2020-ban kezdődött és két évig tartott a polgárháború Etiópia tigréi régiójában. Körülbelül 600 000 ember meghalt, további millióknak súlyos éhínséggel kellett megküzdeniük. Bár a pontos számokat nehéz igazolni, egy részletes tanulmány szerint több mint 100 000 nő válhatott szexuális erőszak áldozatává a háború során. A nemi erőszakot és a szexuális bántalmazást kísérő társadalmi előítéletek és megbélyegzés miatt a nők közül sokan magányosan küzdenek, családjuk és környezetük kiteszítja őket. Ez a projekt a nemi erőszak áldozatainak egyéni történeteit és az életük helyreállításában tanúsított elképesztő kitartásukat dokumentálja.

A fotó a Washington Post megbízásából készült.

Nacsinák Gergely András

FÜRKÉSZŐK

2024-10-24 | ESSZÉ

I.

Ami azt illeti, Lukira igazán ráférne valami tisztességes elfoglaltság, gondolta Gretl, amikor átfutotta a levelet. Valami, ami huzamosabb ideig leköti öccsét, valamelyes pénzhez juttatja, nem utolsó sorban pedig segít kiverni a fejéből ezt a képtelen ötletet. Mert attól mindenképpen meg kell óvni, hogy belépjen a rendbe. Ezt persze nem lehet szemtől szemben közölni vele. Csak még inkább megmakacsolja magát,

amilyen önfejű. Körültekintően kell eljárni. Egy meggondolatlan mondat, és kész a baj: már így is két hónapja, hogy bekvártélyozta magát az irgalmasrendiekhez, ott kertészkedik, a dolog utóbb még komolyra fordul. Talán nem olyan ostobaság, amit Engelmann írt a levelében: hogy Lukit segédmérnöként kellene alkalmazni az új villa építéskor.

a család

Gretl nem is vesztegeti az időt. Asztalhoz ül, papirost húz elő a fiókból, és levelet fogalmaz. Mindjárt kettőt is: egy helyeslő választ Engelmannnak, és egy másikat fiának, Thomasnak, aki épp az apjánál volt, Amerikában. Mióta külön éltek, hozzászokott, hogy vele ossza meg a család ügyes-bajos dolgait.

*

„El tudod képzelni, milyen rettentő előnyök származnának ebből az összes érintett számára? Luki nagy tehetségét, mint morális tekintélyt, mint logikai érvek lefektetőjét végre ki lehetne használni. És a technikai készségét, amely Engelmann számára egy konzultáns mérnököt pótolna. És Engelmann számára ismét lehetőség arra, hogy építkezzen, miközben morális ténykedéséről sem kell lemondania...” [1]

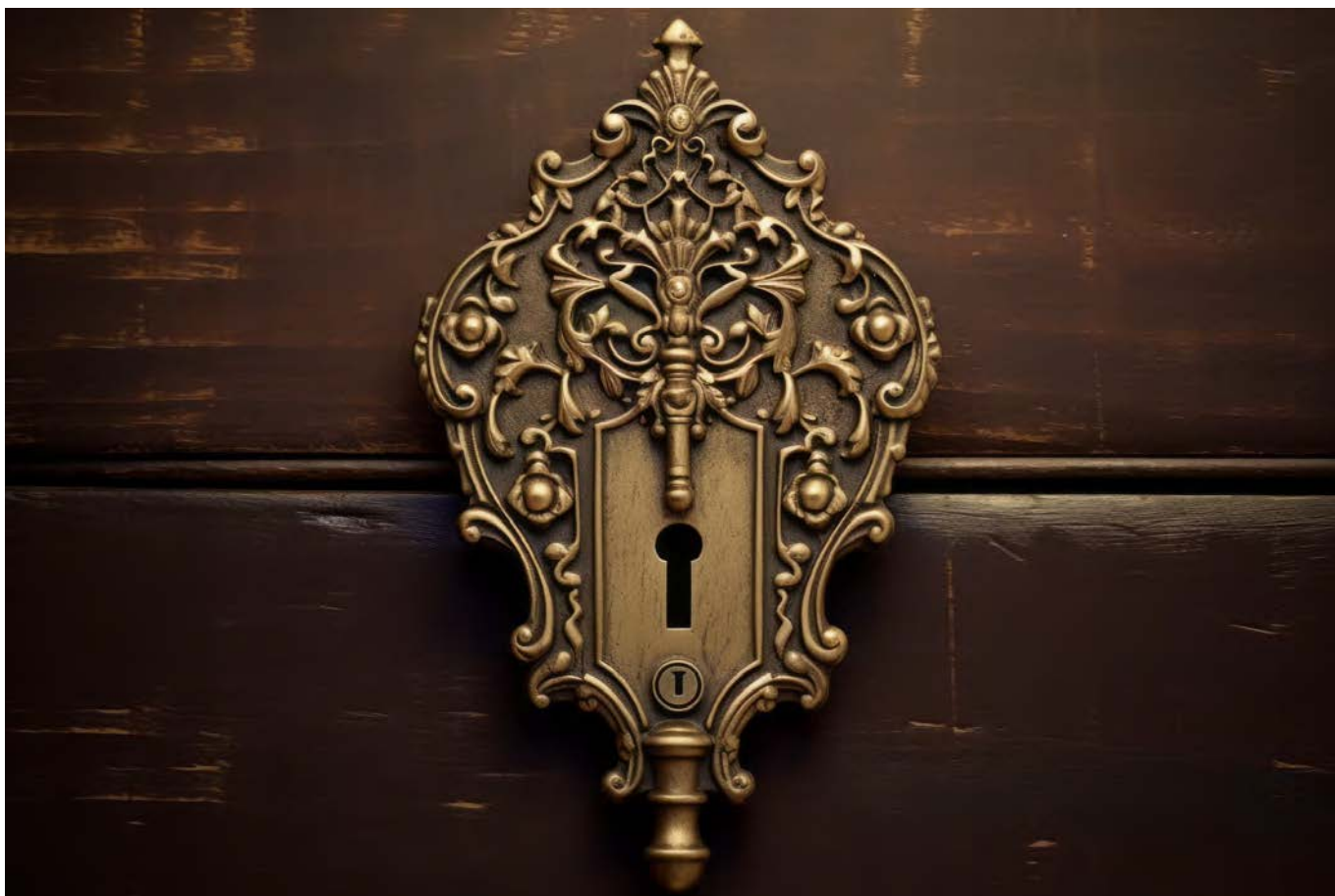

Gretl vagy nagyon pongyolán, vagy nagyon is pontosan fogalmaz. Végre-valahára ki lehet aknázni a logikai érvek lefektetésére pazarolt tehetséget és a morális tekintélyt. Ez utóbbira Luki alighanem akkor tett szert, amikor testvérei javára lemondott a tetemes örökség rá eső részéről. Mindenekelőtt meg kell óvni, hogy néptanítói állásának elvesztése után elkeseredésében szerzetessé legyen, és vagyona után a nevét is elkótyavetyélje. Engelmannak is elkél a segítség, a bécsi villa tavaly megkezdett tervezése döcögve halad. Talán ezért jutott eszébe az építésznek Luki, akivel még a seregben barátkozott össze. Akárhogy is, mindenképp új célt kell találni öccse számára, mégpedig gyakorlati célt: az talán segít feledtetni elméleteinek legutóbbi csúfos kudarcát, melynek során úgy kellett elszöknie a hegyi faluból, hogy a felpaprikázott parasztok el ne lássák a baját. Ennek már három hónapja. Éppen ideje valami értelmes dologba kezdeni. Gretl számára felfoghatatlan, hogy valaki, akinek a logika a szakterülete, mondhatni az élete, hogyan képes ilyen végtelenül illogikus döntések sorozatára.

*

Két és fél évvel később a bécsi Kundmanngassén készen állt a ház. Egy végtelenül logikus ház. Olyannyira logikus, hogy élni benne már-már képtelenség. Gretl boldog, mert a ház modern, vagyis egyáltalában nem olyan képződmény, amilyen az embernek a „villa” szó hallatán eszébe jut. Csupa egyenes vonal, semmi cifraság vagy szentimentalizmus. Éppen tüntető mértéktartásával kelti föl a figyelmet, feltűnő rigorózusságával maga a minimalista polgárpukkasztás. Luki is boldog, már amennyire ő képes boldognak lenni, mert a ház megépült, és ezalatt kilábalt a depressziójából is: vagyis Engelmann számítása bevált. Igaz ugyan, hogy Luki már egy év óta nemigen áll szóba vele, illetve hát Engelmann sértődött meg barátjára, mert Luki túl nagy elánnal lábalt ki a depresszióból, úgyszólván repülőrajtot vett, és segéderőből főmérnökké, sőt tervezőmérnökké és egyben kivitelezővé is avanszált a maga ellentmondást nem tűrő módján. A házépítés a szívügye lett, vagy inkább mániája: minden apró részletet gondosan meg- vagy áttervezett, a legkisebb pontatlanság láttán is dühbe gurult, és ragaszkodott ahhoz, hogy elképzeléseit, legyenek azok bármi rendhagyóak, a leghívebben valósítsák meg. Még a kilincseket is saját kezűleg tervezte. Igaz, nem feltétlenül olyanok, mint a kilincsek. Luki másik

nővére, Hermine emlékezetében élénken megmaradt a jelenet – olyannyira, hogy írásban is felemlgette –, amikor az egyik lakatos kedélyesen érdeklődött „a mérnök úrtól”, hogy csakugyan annyit számít-e az egyik kulcslyuknál az a pár milliméter ide vagy oda. Elvégre csak egy kulcslyuk. Lukit elfutotta a méreg, és magából kikelve, az érvek teljes mellőzésével, üvöltve tudatta az elképedt munkaerővel, hogy számít. Szegény, nem számolhatott vele, hogy Wittgensteinnel van dolga.

II.

„Csakugyan annyit számít az a pár milliméter, *maestro?*” – kérdezhetette Piranesitől a kapuzat kivitelezéséért felelős brigád vezetője. „Hiszen csak egy nyavalyás kulcslyuk” – tárta szét a kezét. A körülötte állók bólogattak. Nem tudhatjuk biztosan, de feltehetjük, hogy egy ilyen kérdés hallatán Piranesi pulykavörös lett, és szülőföldje, Veneto dialektusában válogatott sértéseket vágott a mesteremberek fejéhez. Ha valahol, hát az Ispotályos Lovagrend római főhadiszállásának kapuján, a főkapu kétszárnyú bronzajtaján igenis számított. Mi az, hogy számított! – Piranesi turpissága,

vagy mondjuk úgy: fricskája, dédelgetett terve épp a kérlelhetetlen pontosságon állt vagy bukott. Ha kell, százszor is szétszerelik és összerakják az egész hóbelevancot, míg a kulcslyuk a helyén nem lesz, világos? – recscent a mesteremberekre, mielőtt sarkon fordult, és elviharzott a piazzáról.

*

Az Aventinus dombján, a magas falaktól környezett parkban álló templom és a park Piazza Cavalieri di Maltára néző kapuzata az egyetlen, ami Piranesi építészeti tervei közül valaha megvalósult. Mert amilyen keresettek voltak a Piranesi-féle metszetek, amelyek hol Róma korabeli látképeit, hol antik épületek képzelettel gazdagon fűszerezett rekonstrukcióit, hol az álmok végtelen börtöneit ábrázolták, annyira mellőzött volt Piranesi, az építész – ezért amikor végre megbízáshoz jutott, hihetőleg mindent megtett, hogy munkájával elismerést vívjon ki. A templáriusok hajdani központját, ahová a rend felszámolása után az ispotályosok bekvártélyozták magukat, olyan templommal ékesítette, amelyen antik és keresztény szimbólumok versengtek egymással; a kert bejáratát őrző kapuzat pedig egy színpadi kulisszával vetekszik. De az egész grandiózus portezza legfigyelemreméltóbb attrakciója egy jószerivel észrevétlen, apró kulcslyuk. Aki beleskel rajta, az optikai trükknek köszönhetően mintha messzelátóba nézne, karnyújtásnál is közelebb látja a Szent Péter-templom távoli kupoláját. A kapuzat maga hosszú, robusztus fal, vakablakokkal, hermákkal, kőből kimunkált címerpajzsokkal: határozott megálljt parancsol a tekintetnek, miközben az egész legeslegközepén, tüntetően fittyet hányva ennek a fenségesség elzárkózásnak ott egy icipici nyílás, amely a tekintetet egyenest a Tevere túlsópartjára repíti.

Piranesi optikai varázslata.

*

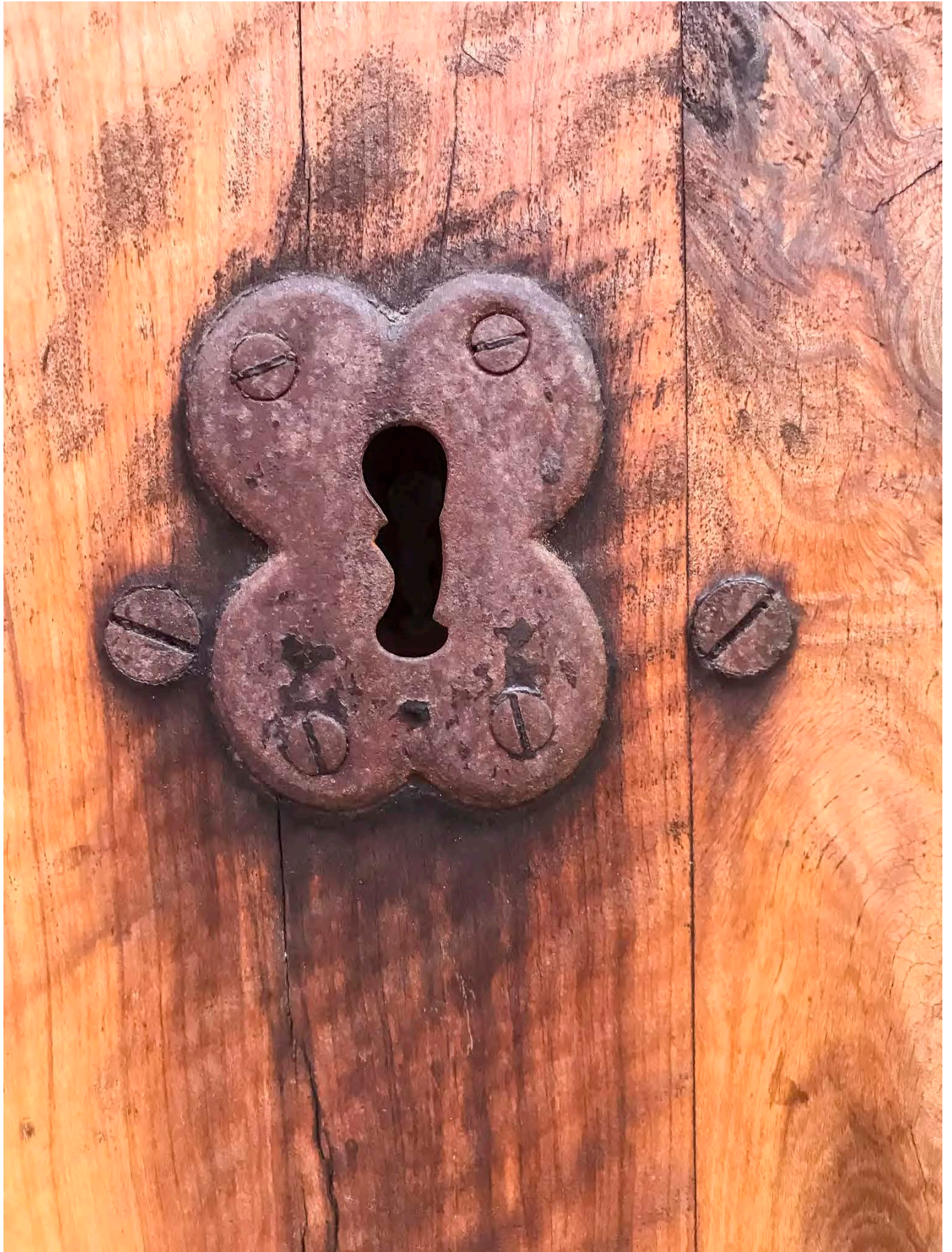
Tulajdonképpen játék a térrel, térbűvészkedés: a távolság eltüntetése. Piranesi, akár csak római *vedutáin* vagy a lázálomszerű börtön-capricciókon, kezébe veszi a teret, játékba kezd vele: ez a kulcslyuk is a számos perspektivikus trükk egyike,

amelyekkel életművében hol burkoltan, hol nyíltan él. Gondosan kifundált szemfényvesztés, csak ezúttal nem rajzon vagy rézmetszeten, hanem a valóságban. A grandiózus fal éppúgy része, mint a túloldalán kezdődő nyílegyenes, sövénnyel övezett ösvény, de része – minderről mit se tudva – a Szent Péter távoli kupolája is, amely egyszerre csak itt terem. Piranesi Róma legnagyobb kupoláját ravaszul egy aprócska kulcslyukba rejtette. Belátható, hogy egy ilyen pontosan kiagyalt térbúvászkedésben minden milliméter számít. Ha csak kicsivel is arrébb kerül a kulcslyuk, *il buco della serratura*, az egész varázslatnak annyi.

III.

Végtére mi is egy kulcslyuk?

Biztosan másban is felmerült már a kulcslyuk filozófiai megközelítésének lehetősége. Lehet, hogy számos gondolkodó ítélte megfontolásra érdemesnek már eddig is a kulcslyukak jelentésének feltérképezését – mert hát az *értelmük* többé-kevésbé nyilvánvaló: kulcslyukak elsősorban azért vannak, hogy kulcsokat dugdossunk beljük, melyeket elforgatva ajtókat, ládikákat, lakatokat nyithatunk és zárhatunk. Na de másodsorban? Meglepne, ha a világon valahol, valamikor, egy rendszerezetten gondolkodó fő ne találta volna kellőképp érdekesnek a kulcslyukakat ahhoz, hogy elfilozofáljon rajtuk, és téziseit szabatos formába öntse. A téma horderejét ékesen bizonyítja, hogy vannak kultúrák, amelyek számára tökéletesen ismeretlen a kulcslyuk mint olyan (következésképp a kulcs is), de ezek a világtörténelem fősodrából kiestek, vagy sosem tudtak bekerülni oda. Ez mindenképp elgondolkodtató. Tudvalevőleg a mennyországnak is vannak kulcsai, amelyek Péter apostolnál találhatóak, következésképp a mennyország ajtaján is kell legyen kulcslyuk. Egy-egy bizánci freskó tüzetesebb vizsgálatával erről meg is győződhetünk. A kulcslyukak tehát alighanem önmagukon túlmutatóak.

Mivel azonban az efféle kulcslyuktani munkák, ha léteznek is, előttem ismeretlenek, ezen a ponton kénytelen vagyok magamra hagyatkozni, a magam kútfejéből merítve felvázolni a kulcslyuk elméleti megközelítésének alapvonalait.

másfajta lehetőség

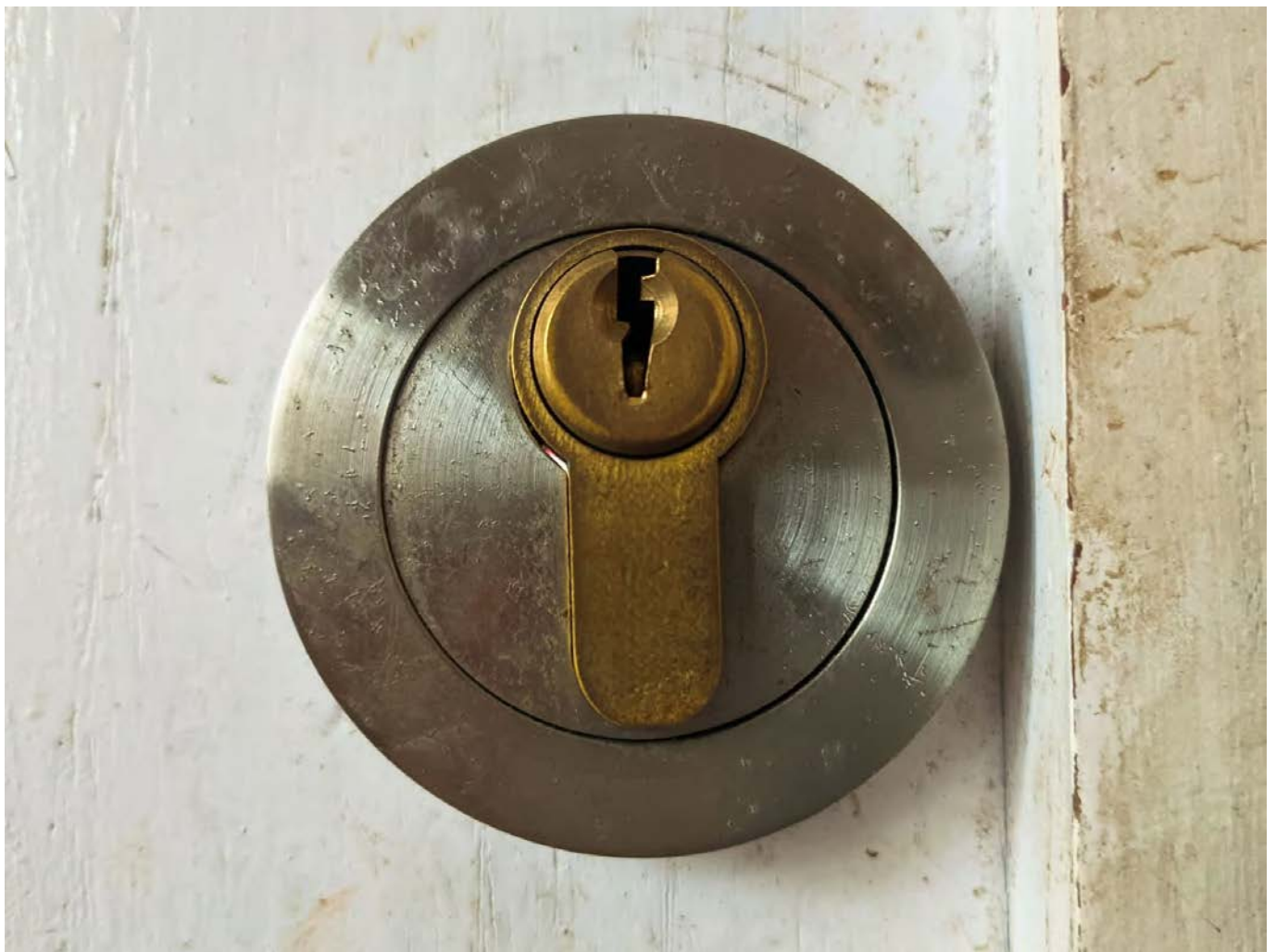
A kiindulópont mindenképpen a praktikum: mint mondtuk, a kulcslyukak kulcsok befogadására alkalmasak, akár csak a kesztyű a kezek, a fülek a hangok befogadására, és így tovább. Elsődleges feladatuk, hogy utat nyissanak a zárok rejtett világához, lehetővé téve, hogy ami zárva van, kinyitassék, ami pedig tárva-nyitva áll, azt el lehessen rekeszteni. Már körvonalazódik, hogy a kulcslyukak jelentése valahol a *lehetőség*, az ellentétekbe *fordulás* és a *változtatás* képességének fogalmi mezejében ragadható meg. Ernst Cassirerre emlékezve azt mondhatnánk, szimbolikus formaként a kulcslyukak efféle tartalmakat testesítenek meg. Csakhogy – és ezzel már át is lépünk a másodlagos jelentés területére – a kulcslyukak még másfajta lehetőséget is kínálnak, másféle ellentéteket is reprezentálnak, és más jellegű változások letéteményesei. Ez a másodlagos szerep immár eloldódik a funkcionalitástól, vagyis itt térünk át a tulajdonképpeni filozófia területére.

A leskelődésről van szó.

*

Tudtommal az egyetlen filozófus, aki gondolkodásában a kulcslyukaknak bármiféle – noha megbocsáthatatlanul marginális – szerepet szánt, a kíméletlenül józan Sartre volt. *A lét és a semmi* című munkájában – amelyre az első tősgyökeres, francia nyelvű fenomenológiai műként szokás hivatkozni – éppen a fenti vonatkozásban kerül elő a kulcslyuk: a leskelődés apropóján, mintegy közvetve igazolja sejtésünket, hogy itt kerül át a kulcslyuk a filozófia territóriumára. Sartre a szubjektum születésének egyik alapmozzanatát és konstitutív tényezőjét a szégyenérzetben ismeri fel. Képzeljünk el valakit – indítványozza –, aki kulcslyukon át titokban megfigyel egy másik embert, akár féltékenységből, akár pusztán sóvárgásból (a leskelő ez esetben nyilván férfi, a látvány pedig valószínűleg egy kívánatos, alkalmasint épp vetkőző nő), egészen

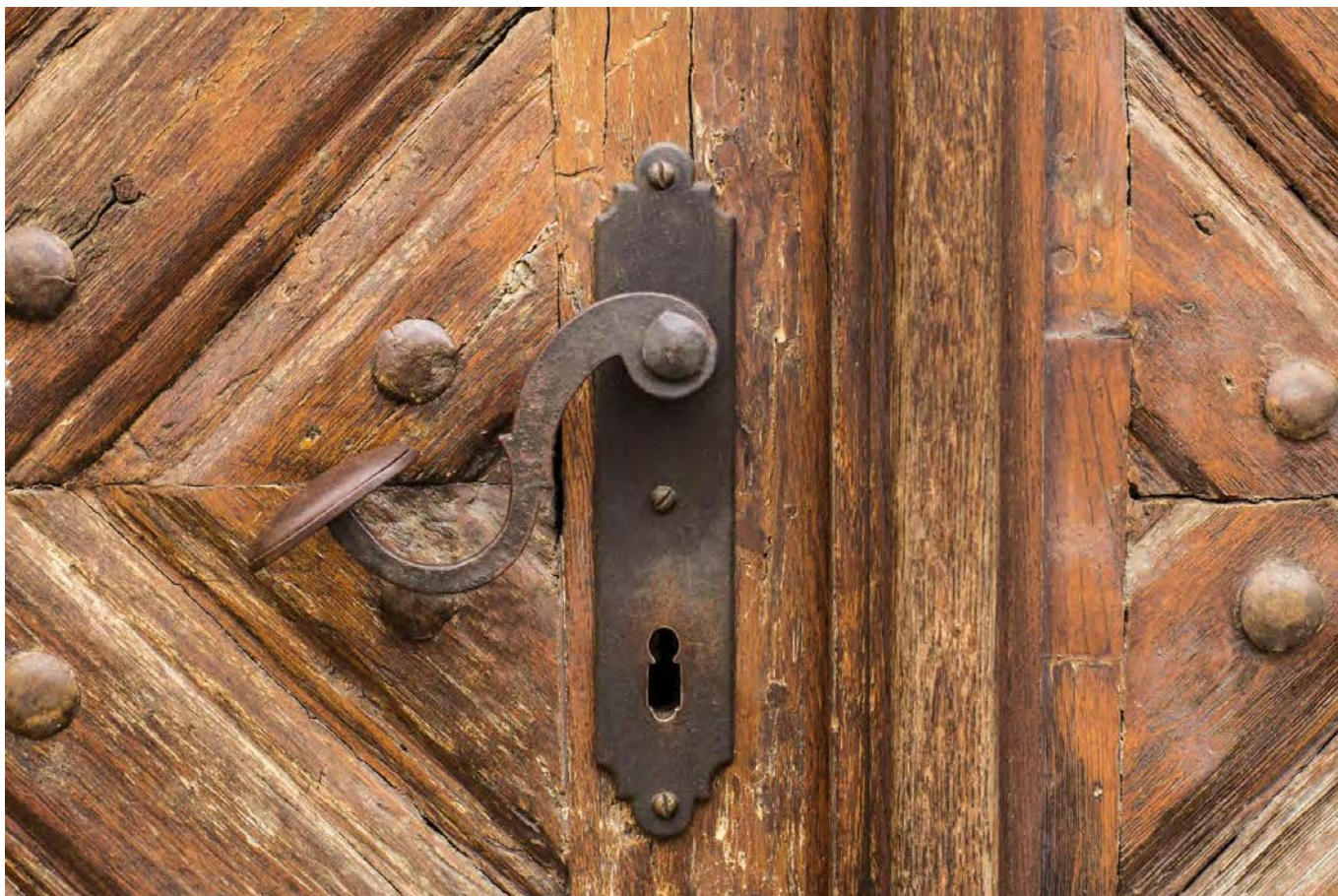
belefeledkezve az eléje táruló látványba. Ezen a ponton a *belefeledkezés* mozzanata rendkívül fontos, ezért is kénytelen Sartre kukucskáló férfit és vonzó nőszemélyt alkalmazni példázatában. Egy asztalon álló virágváza kitartó figyelése nyilván nem jár feltétlen odaadással. Történik tehát, hogy emberünket rajtakapják: abban a pillanatban ébred tudatára, hogy ki ő és mit csinál, amely pillanatban – lefülése alkalmával – elfutja arcát a pír és elborítja őt a szégyenérzet. Amikor már nem oldódik fel egészen a nézés aktusában; amikor ráébred, hogy nem az ő tekintete az egyetlen, hanem maga is egy tekintet tárgya, mások nézésének kiszolgáltatva. Láthatónak lenni annyi, mint védtelennek lenni. Az önmagunkra-ébredés, az önreflexió ezek szerint a másik tekintetének függvénye, és nem elválasztható bizonyos kiszolgáltatottságtól és inherens szégyenkezéstől. Az ember akként tapasztalja meg önmagát, ahogyan mások szemében tükröződik. Így mások által tudja magát, a többiek ítélő, mérlegelő tekintetéből születik.

Sartre elemzésében a kulcslyuk mellékes: csupán arra szolgál, hogy a leskelődő láthatatlanságát és figyelmének osztatlan fókuszát biztosítsa. Itt az idő, hogy kibontsuk ezt a jelentéktelennek látszó, parlagon hagyott metaforát, amely voltaképp az egész példázat kulcsmozzanata is. Sartre elsiklik fölötte, őt jobban érdekli a másik tekintet, amelynek nyomán a leskelődő lelepleződik, és amely által, reflexióra kényszerülve, tárgyként tapasztalja meg önmagát, és egyúttal elborítja a szégyen. A kulcslyuk azonban többet jelez: mert egy alapvetőbb viszony, a rejtett és a nyilvánvaló közti kapcsolat letéteményese.

*

A kulcslyuk tehát azáltal lesz filozófiai megfontolás tárgya, hogy a szemlélődésre és nem a cselekvésre, nyitásra-zárásra, praktikus elrekesztésre használjuk. Külön jelentéstöbblettel ruházza fel a titokban végzett leskelődés eleme. Az ember az, aki mohón és szünet nélkül a világ titkait óhajtja kilesni, de közben – Sartre megfigyelése szerint – állandóan restelkedik is, mint akit folyamatosan rajtakapnak. Mindeközben a példabeli nő, a leskelődő dilemmáiról mit se tudva, önfeledten vetkőzik tovább. Őt nem mérgezi a reflexió áfiuma. A világ a tekintetünktől szűzen marad, mi pedig, folytonosan lefülve, rosszálló tekintetek keresztüzében elszalasztjuk feltárulkozásának legszebb pillanatait. Csakis addig irányulhat tekintetünk osztatlan odaadással a létezésre, amíg mi magunk rejtettségekben, észrevétlen maradunk. Amint a szemlélődésben törés következik be, és mi magunk is tárgygyá, mások tekintetén át önmagunk szemlélőivé is válunk, a távolság nemcsak az ajtón túli és inneni közt jelentkezik, hanem a szubjektumon belül is. Mintha egy második fal, egy másik ajtó képződne.

Mindez jelenleg csak abból a szempontból érdemes említésre, hogy a kulcslyuk az, ami erre a belefeledkező látásra, egyszersmind a rejtekben maradásra is lehetőséget ad, a létezés meglehetősen behatárolt, de annál rabul ejtőbb mozzanatához engedve hozzáférést. A tiszta szemlélődés maga kulcslyuk-jellegű: koncentrált és odaadó, a zárt és a tárt határpontján időző. Ha csak úgy rányitnánk a valóságra az ajtót, felszámolva mindennemű tartózkodást és távolságot, rejtettségenket elhagyva, alighanem gyorsan magára kapná szokásos gönceinek egyikét, azaz abbahagyná azt a tevékenységet, ami oly elbűvölővé és kívánatossá teszi. Ha otromba módon minden érzékünket munkára fogva rátörünk a szépségre, és mi magunk fosztjuk meg varázsától, vajon közelebb jutunk-e annak lényegéhez? Azért szükséges a kulcslyuk, mert nem a köznapi, a mindenkor hozzáférhető az, ami itt megjelenik, hanem a hozzáférhetetlen részleges elérése, a „túlnan” varázslata, a titok megpillantása. A filozófus – avagy az emberi állapot – nemes feladata ezek szerint *tapintatosan* kilesni a létezés titkait. Kukkolni, magyarul. Ami meghökkentő – vagy inkább kellemetlen –

kontrasztot eredményez, tekintve, hogy a parabola szerint a többiek, a nem-leskelő társadalom szemében ez semmiképp sem magasztos, pláne nem elismerésre méltó tevékenység, hanem szégyentelen voyeurizmus.

IV.

Mindebből levonható a következtetés, hogy Piranesi mester kulcslyuka, fenn a máltai lovagokról nevezett téren, az Aventinuson kimondottan filozofikus kulcslyuk. Elsődleges szerepe ugyanis éppen az, ami minden más kulcslyuk esetében legfeljebb másodlagos lehet, ha ugyan nem járulékos hiba: a leskelés. Filozofikus kulcslyuk továbbá azért is, mert a szemlélésben felszámolja a távolságot: egyenest a centrumhoz, Róma szívéhez, ha úgy tetszik, a világ közepéhez biztosít hozzáférést – de kizárólag a tiszta szemlélés vonatkozásában, minden praktikus következmény nélkül. Látjuk ugyan a Szent Péter kupoláját, amely alatt a főoltár foglal helyet, de azt sem megközelíteni, sem megérinteni nem tudjuk. Megmaradhatunk rejtettségünkben. Ha és amennyiben nem áll a hátunk mögött, növekvő türelmetlenséggel, tucatnál több turista, akik mindannyian a varázslatos illúzió megpillantására várnak, így idézve elő – persze tudtukon kívül – egy hamisítatlanul sartre-i szituációt.

*

Persze a Wittgenstein-féle kulcslyuk-mizéria, amelyről nővére leveléből értesült a kíváncsi utókor – az utókor, mely nem átallja kilesni a filozófia külön messiasának tekintett Luki ügyes-bajos dolgait –, már egészen más lapra tartozik. Nem mintha kevésbé filozofikus kulcslyuk volna az övé, csak – mint Wittgenstein esetében mindent – az egyes részleteket itt, a kundmangassei ház esetében is az egész felől érdemes megközelíteni.

Mert Wittgensteinnél úgyszólván minden építészet: vagyis átgondolt struktúra, körültekintően, milliméterre pontosan tervezett rendszer még akkor is, ha azok nem colstokkal mérhető, hanem gondolati milliméterek. A *Tractatus Logico-philosophicus*, amelynek megírásával „a filozófia összes problémáit egyszer s mindenkorra megoldottnak” tekintette, egységesen megkomponált szellemi épület. Nem véletlen, hogy mindenre kiterjedő precizitást várt el a külvilágban felépülő struktúrától is, és hogy abba a hétköznapi megfontolásokkal együtt Engelmannak is egyre kevesebb beleszólást engedett. A villa így fokozatosan filozófiai állásfoglalás alakját öltötte, amely kikezdhetetlen volt és következetes, és ahhoz hasonlóan nem sokat törődött a hétköznapi észjárással. Annyira logikus volt, hogy nem igazán lehetett élni benne, vagy csak meglehetősen erőfeszítések árán. Ki akarna Wittgenstein fejében lakni? Márpedig Gretl ezek után kénytelen volt. Öccse még a függönyöket és szőnyeget is kiiktatta a házból – minden bizonnyal az elfedés mozzanata és a drapériák esésének tűrhetetlen esetlegessége miatt. A függönyöket egyenként százötven kilós acélredőnyökkel pótolta, amelyeket precízen kiszámított ellensúlyokkal lehetett mozgatni. Gretl válaszképpen – és nyilván kényszerűségből, az életnek tett engedményül – biedermeier bútorokkal zsúfolta tele a házat, hogy mégis legyen benne valami emberi. „Bár nagyon csodáltam a házat, mindig tudtam, hogy én magam nem akarok, és nem is volnék képes benne lakni. Valójában sokkal inkább az

istenek lakhelyének tűnt, mint egy hozzám hasonló kis halandóénak, és eleinte még némi belső ellenérzést is le kellett győznom ezzel a 'logikát megtestesítő házzal' (ahogy én neveztem), e tökéletességgel és monumentalitással szemben."

*

A Wittgenstein-villa a szakírók szerint igazán semmiféle építészeti kánonban vagy iskolában nem elhelyezhető képződmény, még ha valamelyes rokonságot mutat is az Alfred Loos nevével fémjelzett bécsi modernizmussal. Loos volt az, jegyezzük meg, aki korrelációt állapított meg bűn és ornemens között: a díszítésre való hajlam szerinte egyenes arányban áll a rossz lelkiismerettel. Ha ennek mentén értékeljük építészeti teljesítményét, Gretl-lel együtt kijelenthetjük: Luki tényleg megfellebbezhetetlen morális tekintély kellett, hogy legyen. A ház, amelyet tervezett, a *Tractatus* felépítéséhez hasonlóan egy „összetett kijelentés”, amelynek érvényessége a kisebb strukturális egységek – az „elemi kijelentések” – igazságfüggvénye, tehát azok érvényességén áll vagy bukik. Innen már érthetőbb, miért is alapvető fontosságú egy kulcslyuk helyzete. Vagy a radiátoroké, amelyeket Wittgenstein sajátos módon – és bizonyára valamely egyetemes szimmetriát szem előtt tartva – a sarkokban, derékszögben meghajtva helyezett el. Vagy tulajdonképpen bármié. Olyan, hogy „csak egy kulcslyuk”, nem létezik. A részek, az elemi kijelentések pontosságán áll vagy bukik az egész értelme. A nyelv, amelyen e kijelentés tétetik, ezúttal az építészet nyelve. És mint minden nyelv – Wittgenstein szerint – a világ (a tények összességének) leképezése. Mégis elhamarkodott volna a kundmanngassei házat egyszerűen megfeleltetni a *Tractatus* téziseinek – vagy általában a wittgensteini filozófiai módszernek –, párhuzamokat keresve a gondolati és építészeti gesztusok között. (Hiszen Wittgenstein szerint az építészet maga is voltaképp „gesztus”.) Csábító analógiákat, közös pontokat keresgélni a filozófiai és az építészeti struktúra közt, ahogy Gretl is „házzá testesült logikáról” beszél. Ami azt illeti, ez annyira csábító, hogy sokan meg is tették, analitikusan és holisztikusan is, felhívva a figyelmet a ház rigorózus szerkezetére, minimalista megoldásaira, arra, ahogy „Luki” minden kompromisszumot elutasítva feltétlen precizitásra törekszik, kizárva az épületből az esetlegességet – akár csak a gondolkodásban –, ezzel együtt kiiktatva a személyességet is. Micsoda felséges csavar lenne a történetben: Gretl-nek sikerül

ugyan megakadályoznia öccsét, hogy szerzetes legyen, erre ő tervez nővérenek egy villát, ami végeredményben rigorózusabb minden klostornál. Egy végletekig fegyelmezett épületet. Ez azonban csak a látszat. És ezzel szegről-végről ismét a kulcslyukaknál kötünk ki, persze ezúttal nem konkrét, hanem filozófiai kulcslyukaknál, mint a megpillantás, az irányított szemlélés letéteményeseinél.

*

Wittgenstein számára alapvető különbség van a mondás és a mutatás gesztusa között. Maga mondja, hogy az építészet: gesztus. Vagyis lényegileg több köze kell, hogy legyen az utóbbihoz, mint az előbbihez. Igen ám, de hogy lehetséges megközelíteni a szavakon túli gesztust, *létrehozni* a nyelvin túllépő „mutatást”, akár építészetileg, ami végső soron maga is egyfajta nyelv? A kérdezés talán gyümölcsözőbb kísérlet, mint a szónyelv eszközeivel – amelyek folytonosan az ellentmondásosságot kénytelenek elhordozni –, a beszéddel leírni az elmondható határait. A mondás eszközeivel elérni a csak mutathatót. Valami efféle áll a *Tractatus*

gyűjtőpontjában: a mondható tartományát feltérképezve jelezni a mondhatatlan küszöbét. De a mutatás, ami ezen túlra visz, egy gesztus. Ha nem akarjuk feltételezni, hogy az építészetben Wittgenstein egyszerűen ismétli önmagát, akkor talán inspiráló, de hiábavaló direkt megfeleléseket keresni a kétféle kifejezőmód, a ház és a *Tractatus* között.

*

A kérdés tehát, hogy mi van azon a bizonyos küszöbön túl. Sajátos, hogy Gretl házában esetében ez a kérdés a szó legszorosabb értelmében veendő. Ha a ház *még* a mondható (strukturálható, megépíthető), de *már* nem szavakkal történő kifejezés (gesztus, „mutatás”), akkor a küszöbön túl annak kell lennie, amit Wittgenstein az „etikai” szférájaként határoz meg.

És ami nála semmiképp nem a „morális” megfelelője. Wittgensteinnél az etikai mindaz, ami nem a filozófia területi hatálya alá esik, tehát nagyjából minden, amit az ember tesz, vél, érez; ahogyan az ember „van” – az ember világban-létének *módja*. Az etikai megragadására épp ezért nem alkalmasak a szavak: ha erre vetemednének – teszem azt, metafizikai kijelentésekre ragadtatnák magukat –, illetéktelen behatolókká lesznek az etikai szférában, így a filozófia feladata csak az lehet, hogy az elkószált nyelvet visszakösse a valósághoz (ennek kifejtését l. a *Tractatus* 6. fejezetében). Ilyen értelemben jelentheti ki Wittgenstein, hogy „a filozófia nem doktrínák összessége, hanem egy tevékenység” (*Tractatus*, 4:112).

**nem hajlandó
kompromisszumokra**

Ez a bizonyos „határkijelölés”, a „küszöb” észrevétele csak akkor lehetséges, ha a kifejezhető határaiig merészkedünk, a mondhatót a végletekig pontosan mondjuk.

Wittgenstein szerint a jó építész az különbözteti meg a rossztól, hogy míg „a rossz minden kísértésnek enged, a jó ellenáll azoknak”. Vagyis a rossz építész eltér a pontosságtól ilyen-olyan ötletek kedvéért, netán – Loos nyomán (akinek egyébként Engelmann is tanítványa volt) –, még ornamentelemek alkalmazására is vetemedik. „Az én

ideálom” – írja máshol Wittgenstein – „bizonyosfajta hűvösség. Egy olyan templom, amely helyet biztosít a szenvedélyeknek anélkül, hogy elkeveredne velük.” Egy ilyesféle „szentély” létrehozása már-már szakrális tevékenység, semmiképp sem a filozófiai tevékenység körébe sorolható. És sejthető, hogy aki a filozófiai gondolkodásban nem hajlandó kompromisszumokra, az etikai területére érve még kevésbé. Wittgenstein olyan kérlelhetetlen, szent dühvel védelmezte és vitte keresztül építészeti szempontból egészen hajmeresztő ötleteit, hogy előbb-utóbb mindenki meghátrált, és beadta a derekát. Legfeljebb szenvedett, mint a kivitelező, aki utólag bevallotta, hogy minden áldott este teljesen kimerülten és rendszerint heves főfájással tért haza, annyira kimerítették a naphosszat tartó viták és csörték. Ehhez képest kissé furcsán hat, hogy Wittgenstein az építkezés – mindenki számára megkönnyebbülést hozó – befejezése után így ír: „A ház, amit Gretlnek építettem, kimondottan érzékeny fül és jó modor szüleménye, mélységes megértést (egy kultúráét stb.) fejez ki.”

Ugyan miféle érzékeny fülelésről és mélységes megértésről lehet itt szó? A dolog annál is különösebb, mert a legidősebb nővér is így nyilatkozott: „A ház úgy illett Gretl húgomhoz, akár a kesztyű, amint a maga sajátos módján berendezte, és megtöltötte a személyiségével. A ház egyszerűen személyiségének kiterjesztése, finom kisugárzása lett, ahogyan gyermekkorától minden, ami körülvette; mindennek eredetinek és nagyszabásúnak kellett lennie.” [2]

pontos és nagyvonalú gestus

Itt már kapizsgálni kezdjük, miről is van szó. A küszöbről, hát persze. A kulcslyukról. A határpontról egyszóval, ami hajszálpontosan a titok (a kimondhatatlan) és a nyílt (a

meghatározható) közt van. Ez a ház. Mivel a kifejezhetőség nem érvényes az „etikai” szférájában, az építész csak annyit tehet, hogy a számára nem-meghatározható életnek helyet biztosít. Fészket, a szenvedélyeknek. Teret, a létezésnek. Végül is nem rokonok-e a filozófia és az építészet abban, hogy a „hogyan kellene élni” kérdésre kísérelnek meg választ adni? Luki a házat nem magának építette, hanem Gretlnek, nem a maga filozófiáját konstruálta újra, még ha a maga filozófiája szerint épített is. Azt, ahogyan az épület bejáratát és annak arányait megtervezte, alapvetően befolyásolták Gretl kedvenc görög antik szobormásolatának, a Diszkoszvetőnek az arányai, és annak majdani elhelyezése a lépcsőfordulóban. A legutolsó részletnek is a helyén kellett lennie, pontosan és észrevétlenül (minél pontosabb és semmitmondóbb, annál észrevétlenebb), akár egy képkeretnek, de csak azért, hogy el lehessen feledkezni róla mindörökké; hogy eltűnhessen, helyet adva a másoknak, az ismeretlen életnek, egyetlen pontos és nagyvonalú gestussal.

V.

Szabadon látni, de rejtve maradni – ez a kulcslyuk filozófiájának tanulsága. Szemlélődés, amely nem pusztán illúzió (erre tanít Piranesi), és nem is rendszer (teszi hozzá Wittgenstein). Sem Piranesi, sem Wittgenstein művét nem lehetett besorolni saját koruk egyik ismert kategóriájába sem. Következésképp mindkettejüket csodálták, egyszersmind bolondnak tartották. Jellemző, hogy amikor

gondolkodásából a *Tractatus* olvastán megmámorosodott ifjú filozófus-titánok rendszert akartak csinálni (és csináltak is később, ez lett a Bécsi Kör), meghívták maguk közé Wittgensteint, hogy vezetőjükként tartson előadást az eszméiről. Megkapták. Wittgenstein kiállt eléjük, aztán egy hátraarcot csinált, és elkezdett szavalni valamit fennhangon: Rabindranáth Tagore egyik misztikus költeményét. Egy gesztust tett tehát. A többiek meg csak néztek, bizonyára tanácstalanul és elhűlve, és nem hittek a szemüknek, mint amikor valaki lehajol egy kulcslyukhoz, beleskel rajta, és valami teljes képtelenséget lát, teszem azt, hogy odabent van Sartre, és épp egy gyönyörű nővel szeretkezik.

1. Idézi: Eilenberger, Wolfram, *Varázslók kora*, Scolar, Bp, 2021, p. 306. ↑
2. A fenti idézetek forrása: Macarthur David, *Working on Oneself in Philosophy and Architecture: A Perfectionist Reading of the Wittgenstein House*, in: *Architecture Theory Review* vol. 19, no. 2, (2014): 124–140. ↑
kép | vecteezy.com

Merkószki Csilla

A SZÉK

2024-10-29 | NOVELLA

Válasszon egy követ magának.

Ez az első alkalom ennél a pszichológusnál, szimpatikus, negyvenes nő. Földig érő, világos lenvászon ruhát visel. Kiemeli napbarnított bőrét. Az előzővel csak beszélgettünk. Szeretem a feladatokat, akkor legalább nem emészttem magam. Milyen legyen ez a kő, próbál beszéltetni. A legrondább, válaszolom, és nem merek ránézni. Turkálok a papírdobozban, nézegetem a különböző köveket, fogdosom egyiket a másik után. Végül kivesszek egy éles, felemás színűt. Miért ezt választotta?

Mert kicsi és hibás. Forgatom a kezemben. Kemény, egyenetlen a felülete, folytatom, az egyik oldala szürkés-fehéres, a másikon bordó festék. Selejtes. Meséljen még a kőről. Két különböző arca van: a világos az optimista, szorgalmas, igyekvő, de már bepiszkolódott, a másik oldalát tönkretették, nem tudni, milyen lehetett, most gonosz, önző, irigy és egoista, lenézi a másikat. Elhallgatok. Megijedek, hogy ezeket hangosan kimondtam. Mindenkinek van rossz oldala, nyugtat a pszichológusom. Nekik is folyton magyaráz ez a másik, kérdezem. Mire gondol? Elhatároztam, hogy elsőként a családban lefutom a maratont, száználmas és közhelyes negyvenkét évesen negyvenkét kilométert futni, de azért futkorásztam hetente négyszer-ötször. Eljött a verseny, féltáv környékén megfájdult az egyik lábam, majd a másik. Minden lépésnél, mintha késsel szurkálták volna a combomat. Így jár, aki nem készül fel rendesen, mondogattam magamnak, szenvedjél csak, többet kellett volna edzeni. Valahogy bevonszoltam magam a célba, ahol mindenki sugárzóan mosolygott, és feszítve fotózkodott, a férjem agyonölelgetett, hogy milyen gyönyörű vagyok, és milyen büszke rám. Eltoltam magamtól, a pocsek befutó érmet a kezébe nyomtam, én nem érdemlem meg. Egy padkára ültem a szemerkélő esőben és erőt gyűjtöttem, hogy a kocsiig el tudjak menni. Amíg elnyammogtam egy banánt, a férjem szétkürtölte, hogy lefutottam a maratont, és folyamatosan hívogattak, gratuláltak. Miközben hallgattam a dicsérő szavakat, szégyelltem magam. Ez nem teljesítmény! Ezt bárki meg tudná csinálni, csak nem ilyen egoisták. Nekem is inkább szülni kellett volna, nem önmegvalósítani. Az utánam beérők önfeledten pózoltak, én meg remegtem az útszéli padkán. Milyen röhejes vagyok. Ki beszél ilyenkor, Laura, kit hall? Nem egy másik ember, szünetet tartok, inkább a sebzett én, motyogom, és elszorul a torkom. Nem akarok sírni, és különben is, mit sajnáltatom magam, nevetséges vagyok, miért bújok mindig a traumáim mögé, ezer éve történt, már rég túl kellene lennem rajtuk, másokkal durvább dolgok történtek, mégse picsognak, túl jó dolgom van, azért érek rá futkosni és terápiára járni. Az előző pszichológusnak elmeséltem, mi történt. Megnyugtatott, hogy normális, amit érzek. Na, persze, ezért fizetek neki. Most csak annyit mondok, hogy gyerekkori trauma.

A pszichológusom feláll, a lábát nézem, ahogy puhán lépked a pántos szandáljában. Behoz egy párnázott széket a váróból, ahogy leteszi elém, koppan a padlócsempén a fekete, műanyag lába. Ez a traumája, mit csinálna vele? Zavartan kapkodom a tekintetemet a szék hidegkék kárpitja és a doki melegbarna szeme között. Itt a traumája, mit kezdene vele, mondja, amit gondol, bátran. Kibasznám az ablakon. Csinálja! Tessék? Odamegy az ablakhoz, kinyitja, visszasétál a foteljéhez, megáll mellette, és vár. Továbbra is ülök a süppedős kanapén a klimatizált helyiségben, először mosolygok, még jó, hogy magasföldszinten vagyunk, nem a negyediken. Vajon, ha az elégetést választom, mi történik? Ránézek a pszichológusra, biztatóan bólint. Felállok. Megfogom a háttámlát, lassan elindulok. Minden lépésnél a combomnak ütődik az ülőke széle, mégsem tartom távolabb magamtól. Megcsap a bezúduló hőség, mintha szaunába léptem volna. Alig kapok levegőt. Egy kb. kétszer kettős virágágyás van alattunk, azt jó lenne elkerülni. Nem bírom átdobni rajta, ahhoz gyenge vagyok. Inkább mellé, bal oldalra. Az udvaron felfuvalkodott galamb üldöz egy ártatlan kis tojót. Szurkolok, hogy megmeneküljön. Izzad a tenyerem, és csúszni kezd benne a szék. Felemelem, a párkányra teszem a két lábát, a másik kettőt fogom. Az orrom alatt, és a szemöldökömön gyűlik a verejték. Nem tudom letörölni, mert nincs szabad kezem, a jobb vállamhoz fordítom a fejem, és a pólómba törölöm, mint

sportolás közben. Erősen markolom a széket, olyan erősen, hogy eggyé válok vele, az ujjaimból kiszáll a vér, elgémberedik a kezem. Mégsem merem elengedni. Félek, hogy a rózsabokorra esik, vagy a fehér liliomra. Ezt is el fogom bénázni, ezt az egyszerű feladatot. A fülem sípol, és bedugul, és homályosan látom a virágokat. Mindjárt elájulok, és akkor székestül kizuhanok. Hunyorgok a vakító napsütésben, felnézek a felhőtlen égre és nagy levegőt veszek. A sípolás megszűnik, már csak a szívdobogásomat hallom. Nem tudom, mióta állok így. Talán három évtizede. Elemelem a párkánytól a széket, és kicsit kihajolok az ablakon. Mikor lett ilyen nehéz? Alig bírom el, de még mindig tartom. A szám kiszáradt, megnedvesítem az ajkamat. A dobásra koncentrálok. Kinézek egy pontot az udvaron. Már nemcsak a torkomat fojtogatja a sírás, ott van az orromban, a szememben és a mellkasomba is. Dobjad már, nem lehetsz ilyen szerencsétlen. Érzem a doki szűrős tekintetét a hátamon. Az előzőt azért hagytam ott, mert nem hitte el, hogy én tehetek a történekről. Hiába kiabáltam, nem értette meg. Ez meg egy székhez hasonlítja. Egyik sem ért a munkájához.

A hatalmas hím kitartóan követi a kétségbeesett tojót, az most a szomszédos párkányra száll, de ahogy mellé ér üldözője, el is röppen. A rámenős hím idegesen burrog, lendítem felé a széket. Most annyi neked, te rohadék. Lassú vagyok. Elrepül. A kitört üvegtől megijedek. Kicsúszik a szék a kezemből, bele a rózsabokorba. Ide se jövök többet.

kép | vecteezy.com

Bene Zoltán

MŰHELYTÁRSAM 22.

2024-10-22 | ESSZÉ, MŰHELYTÁRSAM

Mi marad nekünk?

„Ha a történelem számunkra a (bűnbeesés és a) megbocsátás története, a haláltáborok véget vetnek ennek a történetnek. A haláltáborokban meghalt a megbocsátás, a megbocsáthatatlan megjelenésével véget ért a történelem. Nem a remélt végéhez, a feloldozáshoz, megváltáshoz, megbékéléshez vezetett, hanem beledermedt az örök kárhozatba, ahol sem kérni, sem elnyerni nem lehet a feloldozást. A haláltáborok botrányában nemcsak valami megbocsáthatatlan történt,

hanem az is lelepleződött, hogy az egész bocsánatért esdeklő és epekedő történelmünk semmit nem jelent: nem elbuktunk, valójában nem is vágyunk megbocsátásra, soha nem kértünk bocsánatot, ha egyszer elkövetjük a megbocsáthatatlant. Miféle történelem az, amelyik az Isten ellen elkövetett bűnnel veszi kezdetét, és a megváltásához a bűn alól az emberré lett Isten meggyilkolásán át vezet az út, majd a megváltott történelemben rendre és végkifejletében is tömegesen halálra gyötri az embert, akit Isten a saját képére teremtett? S miben más ez a bűn: ember ember általi kiirtásának, az embervolt semmibe vételének bűne, mely cinikusan fosztja meg az embert méltóságától, és szenvtelenül szemléli, élvezi a szenvedését? Ez a megbocsáthatatlan egyben a legnagyobb hazugság lelepleződése, a képmutató őszintétlenségé, valamiféle alattomos gőgé, amelyik fenntartja magának a bocsánatkérés és a megbocsátás reményét, és közben gátlástalanul rombolja mindezek alapját: az isteni szentséget és az emberi méltóságot.”

Kicsák Lóránt: *Honnan lehet tudni, hogy nincs bocsánat?*, 2020/06/10.

„Auschwitz után nem lehet többé verset írni” – jelentette ki Theodor Adorno, s ha ezt az állítást a Kicsák Lóránt-idézet felől nézzük, arra juthatunk, hogy a megbocsátás mellett a kegyelem is megszűnt a haláltáborokkal – már ha elfogadjuk, hogy a versíráshoz egyfajta kegyelem, kegyelmi állapot szükséges.

De akkor mi marad nekünk, embereknek?

Mi marad nekünk ebben a történelem utáni korban?

A kérdés talán költői (már amennyiben Auschwitz után lehet olyan egyáltalán), talán nem az, a történelem vége mint gondolat azonban nem 1945-ben merült föl először. Sokkal korábban. Minimum 1806-ban. De inkább még előbb. A közelmúlt szellemi mozgalmaiban igazán népszerűvé viszont 1989-ben vált.

Francis Fukuyama ugyanis abban az évben jelentette meg *A történelem végéről* című írását, amely könyvalakban 1992-ben, *A történelem vége és az utolsó ember* címmel látott napvilágot [2]. Fukuyama azt állítja, a szovjet birodalom bukásával az egész világon uralomra juthat az emberiség történelmének legfejlettebb kormányzati formája, a nyugati típusú polgári liberális demokrácia. Azaz valami nagyon hasonlót mond, mint amit Hegel 183 évvel korábban, 1806-ban. Hegel szerint a történelem a jénai csatával véget ért, hiszen érvényre jutott a polgári-alkotmányos rendi állam, s azt követően az emberiség feladatául már csak a „csiszolgatás” maradt a végtelenségig, azaz ennek az államformának tökéletesítése és elterjesztése az egész világon. Fukuyama voltaképpen nem tesz egyebet, mint Hegel államát kicseréli a nyugati típusú polgári liberális demokráciával. Ez a csere azonban máris problémás, hiszen Hegel úgy vélte, „a család az érdekek közösségén, mindenekelőtt a gyermekek fölnevelésének közösségén nyugszik, a polgári társadalom sejtje; a polgári társadalom a munkamegosztás és a magánérdek rendszere, amely rendekké (földművelő, iparos, gondolkodó rend) alakul; az állam a polgári társadalom biztosításának szükségletéből jön létre. Az állam befelé mint alkotmány jelenik meg: a fönnálló gazdasági egyenlőtlenségen nem tud segíteni, de a törvényben megvalósítja a szabadságot, kiegyenlíti a magánérdekek harcát, biztosítja a rendek életét.” [3] Ezek után nem csoda, hogy Hegel az alkotmányos monarchiát tekinti a legtökéletesebb államformának, ami nagyban különbözik a nyugati típusú polgári liberális demokráciától.

fejlődési folyamat

Utóbbi sokkal inkább a rousseau-i elveken nyugszik, semmint a hegelieken. „Rousseau kiindulópontja szerint az ember akkor szabad, ha csak saját akaratának engedelmeskedik. A probléma az, hogy hogyan lehet az ember szabad egy politikai közösségben, ahol a szuverén akaratának is engedelmeskedni kell. Erre egy megoldás van: a szuverén akaratának és az én

akaratomnak egybe kell esnie, ami a gyakorlatban nehezen valósulhat meg más módon, mint hogy én vagyok a szuverén. Ennek ugyanakkor általánosan érvényesnek kell lennie, vagyis minden embernek szuverénnek kell lennie – és mivel az egy szuverénnek nem lehetnek ellentétes akaratai, mindenki akarata egy kell legyen. Ez az akarat az általános akarat. (Rousseau nem fogadja el azt a lehetőséget, hogy a többség akarata érvényesül, a kisebbség pedig elismeri ezt a többségi akaratot, még ha nem is ért egyet vele. Ehelyett teljes azonosulást vár el az általános akarattal a közösség tagjaitól. Ez ugyanakkor nem azt jelenti, hogy nekem mint kisebbségi véleményen levőnek idegen akaratokot kellene magamévá tennem. A Rousseau-i elgondolás lényege az, hogy az általános akarat a közösség minden egyes tagjának valóságos akarata.)” [4] Mindez oda vezet, hogy „[h]a én magam mást akartam, mint amit az általános akarat akart, akkor be kell látnom, hogy nem szabadon cselekedtem, hanem természeti ösztöneim átvették akaratom fölött az irányítást, és újra magamévá kell tennem az általános akaratot.” [5] A Rousseau-i korlátlan népszuverenitás Hegel számára nem elfogadható: „[a]z egyes ember nem tud közvetlenül az általános célért tevékenykedni, csak egy szűkebb körben tudja kifejteni hatását, de ez a hatás Hegelnél (...) – szemben Rousseau-val – nem az általános cél ellen, hanem érte munkálkodik. Az egyén a maga személyes szabadságát csak mint egy közösség tagja tudja megszerezni – a közösségtől elkülönült ember szabadsága látszólagos, és mindig ki van szolgáltatva a hatalom szabadságellenes törekvéseinek. A közösségi életben való részvétel pozitív szabadsága tehát feltétele és biztosítéka az egyéni, negatív szabadságnak.” [6] „A rendek nélküli társadalom negatív hegeli képe kísértetiesen hasonlít Tocqueville demokratikus despotizmusához. Van egyrészt egy atomizálódott, szervezetlen, de nagyon hasonló és csaknem egyenlő emberekből álló nép, és van egy despota, aki ráadásul Hegel szerint sem gyakorol erőszakot a népen. (...) Hegel és Tocqueville szerint is a szervezetlen, tagolatlan társadalom és a központosító, de nem erőszakos despotizmus kéz a kézben járnak.” [7] Mindebből világosan látszik, hogy Fukuyama nagy visszhangot keltő cikke, majd könyve egyrészt egy majd két évszázaddal korábbi gondolat felújítása, másrészt a hegeli tétel modernizálása erősen ideológiai jellegű: a nyugati típusú polgári liberális demokrácia

primátusát igyekszik világnézeti értelemben megalapozni, egyúttal beilleszteni egy előremutató fejlődési folyamatba és pozitívumként mutatni föl az emberi közösség megszűnését.

Ha azonban a történelem vége koncepciókat szemügyre vesszük, jóval messzebbre kell tekintenünk Hegelnél. Csejtei Dezső és Juhász Anikó kitűnő és rendkívül széles látókörű történeti összefoglalását nyújtják a témának *Történelem – kulcsra készen?* című kötetükben. „[A]z a gondolat, ami az idővel kapcsolatban a posthistoire-diskurzus legtöbb résztvevőjénél megjelenik – írják –, talán a *zárt idő* kifejezéssel adható vissza a legpontosabban. Az idő zártsága pedig a vizsgált jelenség [ti. a posthistoire] újabb sajátosságát jeleníti meg: a végben kifejeződő *egész-séget*.” [8]

„Mit is értünk akkor definíciószerűen a történelem végén, a posthistoire jelenségen? Martin Meyer az alábbi, lakonikus választ adja: 'A vég épp *maga* a vég nélküliség (Endlosigkeit). A posthistoire fogalma pontosan ezt jelenti.' (...) Az eszkhaton, a vég itt nem definitív, időbeli lezárulást jelent, valamely földi világkorszak, eón végét s egyszersmind egy új eón kezdetét, hanem éppenséggel azt, hogy ez a földi eón egyrészt véget ért ugyan, másrészt ugyanez az eón ettől még vég nélkül fennmaradhat, tovább létezhet. A 'vég nélküli vég' ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy menthetetlenül *ugyanarra vagyunk ítélve*.” [9]

S ha ebből a meghatározásból indulunk ki, Hegel kijelentése is egyértelművé válik: a történelem vége nem valóságos lezárulást jelent, hanem a folyamatos vég elérését, azt az állapotot, amikortól már az alapstruktúrák nem változnak. Kérdés ezek után, hogy valóban a polgári-alkotmányos állam (Hegel) vagy a nyugati típusú polgári liberális demokrácia (Fukuyama), netán

egy harmadik vagy negyedik társadalmi berendezkedés a közege az emberiség létezésének, amely alapjaiban már nem változik az emberi faj utolsó óráiig, csak részleteiben módosul?

Csejtei Dezső és Juhász Anikó a történelem vége gondolat történetét megrajzolva az antik görög világról megállapítják, hogy időfogalma nem lineáris, hanem ciklikus, ezenkívül jelenközpontú és téries: „[a]z időt térbe átfordító – s ennyiben tériesítő – szemléletnek jellegzetes vonása például az, hogy az emberi létezés üdvözítő színhelyét nem az időben (a távoli jövőben) helyezi el, hanem inkább a térben: az elíziumi mezőkön, a boldogság szigetein vagy bárhol másutt.” [10] Mindezért az antik időfelfogásban nem verhetett gyökeret a történelem vége gondolat. Sőt, már maga az kérdéses, mennyiben volt a görögöknek történelmi tudatuk, hiszen a jelenbe ágyazottságuk komoly akadályt gördített ennek megléte elé – a görög történetírók csupán saját korukról vagy a közvetlenül megelőző korszakról írtak, messzebbre nem nyúltak vissza.

a történelem nem létezik

Mircea Eilade *Az örök visszatérés mítosza* című művében a judaizmus és a kereszténység előtti kultúrák időszemléletét, történelemfelfogását

elemzi, s közben rámutat, hogy a legarchaikusabb népek gondolatvilágában a történelem nem létezik: „[a] még mindig az archetípusok paradicsomában élő primitív népek csak biológiailag jegyzik az időt, és nem engedik 'történelemmé' válni – nem engedik, hogy az idő az események visszafordíthatatlanságára mutatva romboló hatást gyakoroljon tudatukra.” [11] És tulajdonképpen ez jellemzi az antik görögöket is: „Szókratész és Platón újra létezni fognak – írja Khrüszipposz –, és létezni fog újra minden ember (...) ugyanaz vissza fog térni korlátlanul és vég nélkül.” [12]

Egészen más azonban a zsidóság szemlélete, amely nem térközpontú, sokkal inkább időközpontú. A zsidók gondolkodásában ráadásul a semmiből teremtő Isten révén a világnak kezdete van – a Genézis első mondata is ekképpen hangzik: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.” [13] Ezzel szemben „[a] jellegzetes görög álláspontot Parmenidész képviseli, számára a semmi, a nemlét elgondolhatatlan.”

De a zsidók Istene nemcsak teremtő, hanem cselekvő lény is, „Isten a *semper agens*; vagyis a legfőbb instanciának éppenséggel nem a mozdulatlanság, a nyugalom az egyik legfőbb sajátossága – lásd Arisztotelész első, mozdulatlan mozgatóját –, hanem a tett, a cselekvés. Itt a görög és a zsidó szemléletmód között megint csak komoly ellentét feszül.” [15] Ezen felül Jahve terv szerint végzi a teremtést, amellyel célja van, s a tervszerűség és a cél alapján valamiféle értelem is kapcsolható hozzá. „S ezen kategóriákkal voltaképpen nem tettünk egyebet, mint hogy körülírtuk a *történelem* jelenségét.” [16] A zsidó időtapasztalat tehát, mindent egybevetve „*jövőközpontú, egyszeri és visszafordíthatatlan, irányított és lineáris.*” [17] Innen pedig már nem nehéz eljutni a történelem vége gondolatáig, s a judaizmusban ki is alakul az eszkhatológia, amely a végső dolgokkal, a vég, a lezárulás problémáival foglalkozik. A zsidó hagyományban az eszkhatológiának két típusáról beszélhetünk: a történeti és az apokaliptikus eszkhatológiáról. Előbbi a zsidóság e világi jólétét és politikai függetlenségét jövendőli, eszerint a vég a történelmen belül érkezik el: lezárul a szenvedés eónja és elérkezik a boldogság korszaka, utóbbi esetében azonban a történelem folyamata megszakad, egy apokaliptikus külső beavatkozással egyszerűen félbemarad. A történeti eszkhatológia értelmében a történelem mintegy beteljesíti önmagát, eléri saját célját, az apokaliptikus eszkhatológia azonban megszünteti, egyetlen pillanat alatt lezárja a történelmet, és külső behatásra valósítja meg a célt, a történelem immanens folyamataitól függetlenül, vagy adott esetben azok ellenére.

Ebből a zsidó szemléletből alakul ki aztán a kereszténység révén a „történelem vége első modellje.” [18] A keresztény időfelfogás talán abban tér el leginkább a zsidótól, hogy szimmetrikus, azaz az időnek középpontja van, mégpedig Krisztus eljövetele, amely nem melleleg „a maga egyszerűségében és megismételhetetlenségében az abszolút újat, az újdonságot, a megújulást jelentette, ennél fogva kitörést az örök körforgás, az örök visszatérés görög elméletéből.” [19] A történelem kétfelé osztódik: Krisztus előtti és Krisztus utáni korszakra, tehát a keresztény fölfogás legmarkánsabban abban tér el a zsidótól, hogy a Messiást nem a jövőtől várja, hiszen a Megváltás már megtörtént, nevezetesen történelmi eseményként történt meg, ergo nem szakította meg a történelmet, s nem is teljesítette be azt minden szempontból, az majd a Megváltó második eljövetelével (parúszia) következik be. A keresztény idővonal ennek alapján három szakaszra tagolható: a teremtés előtti korszakra, a teremtés és a parúszia közötti érára (amelynek közepe a Megváltás, Krisztus első eljövetele) és a parúszia utáni időszakra. Az első a végtelenből ered, az utolsó a végtelenbe vész bele, a kettő közötti azonban véges időintervallum. [20] A világtörténelem a keresztény szemléletben üdvtörténétté vált, amelynek majd az idők beteljesülése, azaz a második eljövétel vet véget. A korai keresztények még igen közelinek gondolták a parúszit, ám ahogy telt az idő, s Krisztus nem tért vissza, a második eljövétel (a végítélet) egyre messzebbre tolódott az időben, s a középső korszak elsődlegesen a remény, a várakozás ideje lett. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a várakozás idején az ember cselekedhet: jól vagy rosszul, s cselekedetei befolyásolják a parúszia utáni sorsát. Vagyis az egyén maga is tehet önnön sorsának beteljesítéséért, kiérdemelheti a jutalmat vagy a büntetést. Ám ez csak az ember egyéni sorsára igaz, maga a történelem vége nem az ember tevékenységének vagy bármilyen más e világi folyamatnak eredményeként érkezik el, semmi esetre sem egy folyamat betetőzéseként értelmezhető, azaz nem haladás vagy fejlődés következménye, hanem transzcendens beavatkozás eredménye lesz.

a valódi iszlám

Bizonyos mértékig a keresztény időszemlélethez erősen hasonló a muszlim vallás síita irányzatának időfölfogása is, hiszen a végső ítélet és a megváltás mint a történelem vége gondolata az iszlámtól sem idegen. A síiták [21]

nagy része úgy tartja, a tizenkettedik s egyben utolsó imám, Muhammad al-Mahdí a végítélet előtt, egyfajta muszlim messiásként, visszatér majd, hogy megvalósítsa a valódi iszlámot, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a jelenlegi iszlám nem tökéletes. A síitizmus nyitottabb és a misztikára is fogékony ága az iszlámnak (a muszlim misztika, a szufizmus is a síiták körében alakult ki), s ha síita szemszögből vizsgáljuk az időt, ugyanúgy három eónra oszthatjuk, mint a keresztény idővonalat: a teremtés előtti korszakra, a teremtés és a Mahdi eljövetele közöttire, amelynek középpontjában Mohamed tevékenysége áll, végül a Mahdi eljövetele utáni időszakra. A keresztény idővonalhoz hasonlóan itt is a végtelenből bukkan elő az első, és abba torkollik az utolsó eón, a kettő közötti a véges idő, az emberiség, a történelem ideje.

A történelem végét a keresztény felfogás szerint a parúszia, azaz Krisztus második eljövetele és a végítélet jelenti. A 17–18. században azonban újabb elméletek születtek a felvilágosodás jegyében, melyek előzménye az új, természettudományos időfogalom kialakulása volt. [22] „Ennek pedig a következő sajátosságait érdemes kiemelni: a *mérhetőség*, a *határtalanság*, az *egyenletesség*, a *folytonosság* és az *irreverzibilitás*.” [23] A kereszténység és a felvilágosodás a történelem végét leíró modelljei közt az alapvető különbség a jövő ellentétes fölfogásából adódik. „A keresztény vég-modell *zárt jövőt* implicál; a végesemény majdani bekövetkezése az emberiség előtt álló időszakaszt a fizikai idő múlásával *ellentétes* irányból, *visszamenőleg* értelmezi, hiszen minden eddigi – és ezután következő – esemény a végesemény felől értelmeződik. Az aufklérista vég-modellben viszont – épp az elvileg végtelenül nyitott jövő révén – a történelmi előrehaladás vég-célja – a fizikai idő múlásával megegyező irányt felvéve – egyféle *határértékként* fogható fel, mely felé a fejlődés végtelenül lassan tendál, ám azt definitíve és végérvényesen soha nem éri el.” [24]

Immanuel Kant *Az emberiség történetének eszméje világpolgári szemszögből* című, 1784-es művében kifejti, hogy az emberiség történelme valójában a természet valamely rejtett céljának megvalósítása, egy „tökéletesen igazságos polgári alkotmány” [25] elérése; *Az örök békében* [26] pedig a rejtett cél megvalósulása utáni állapotot taglalja, amelyben a háború eleve lehetetlen, az ellentétek elsimulnak, így ez végállapot: a történelem vége.

Marie Jean Antoine Nicolas de Condorcet márki *Az emberi szellem fejlődésének vázlatos története* (1793–94) című munkájában az emberiség utolsó korszakát is górcső alá veszi, azaz a történelem jövőbeni végét tanulmányozza, mikor is véleménye szerint meg fog szűnni a nemzetek közti egyenlőtlenség, az egyenlőség a lehető legtöbbszörre halad egy népen belül és az ember tökéletesedik. [27] A felvilágosodás korának történelem vége koncepciói tehát a haladásba vetett föltétlen hitben gyökereznek.

Hegel úgy véli, „[a] történelem szükségszerű menetét (...) a benne munkálkodó abszolút eszme, a világszellem szabja meg, s az egyének az ő eszközei: az egyes ember a saját érdekei és szenvedélyei szerint cselekszik, ám a világszellem, az ész „cselt vet” neki, s egyúttal saját célját is megvalósíttatja vele.” [28] „A világtörténet végcélja (...), hogy a szellem eljusson annak tudásához, ami valójában, s tárgyivá tegye ezt a tudást, megvalósítsa létező világgá, létrehozza magát mint objektívat. A lényeges az, hogy a cél valami létrehozott.” [29] Kelemen János értelmezésében Hegel szerint „[a] 'történelem vége' nem lehet más, mint valamiféle 'örök' – mert történelmen kívüli – jelen.” [30] Ez a végállapot pedig a polgári-alkotmányos monarchia, amelyről 1806-ban Hegel úgy gondolta, uralomra jutott, s a jövőben elterjed majd az egész világon. „A fejlődés csúcspontja a világszellem által eleve célul kitűzött polgári-alkotmányos rendi monarchia, mely a polgári társadalom keretein belül az itt uralkodó

diszharmonióiát legalább tompítani igyekeznek. Igazi meghaladás azonban csak a tiszta bensőség birodalmában lehetséges: a filozófia kibékíti a valósággal, a szabadság a szükségszerűség fölismerése.” [31]

végtelen mozgás

Hegel a történelem vége gondolat minden addiginál tökéletesebb modelljét alkotta meg, amely a keresztény elgondolástól „mindenekelőtt abban különbözik, hogy a vég nem egy külső, transzcendens létrend e világba való betörésének következménye, hanem az immanens emberi történelem terméke.” [32] De a felvilágosodás történelem vége elgondolásaitól is markánsan eltér Hegel modellje, amennyiben „itt a vég bekövetkezése nem fut ki a puszta perfektibilitás üres meghatározatlanságába, hanem – épp a vég-cél tételezése révén – zárt keretet biztosít annak. Ez a zárt keret (...) nem le-zártságot involvál, hanem az igazi, végtelen mozgás beindulását implikálja. A vég tehát, a történelem vége *kezdet* is egyúttal...” [33]

Schopenhauer elutasítja a „történelmet mint egészet, illetve mint mély értelmű összefüggést (...), melynek kezdete, közepe és vége van.” [34] Úgy tartja, a történelem „a költészethez áll közel (...) a szó tulajdonképpen értelmében nem tudomány...” (Ebben a meggyőződésében követi őt Egon Friedell, aki szerint „a történetírásnak van művészi jellege és van erkölcsi jellege, ebből következik, hogy nincs tudományos jellege.” [36]) Schopenhauer mégsem hagyható ki a történelem vége gondolat történetéből, később Spengler és Bergyajejev is visszanyúl hozzá. Csejtei Dezső és Juhász Anikó úgy vélik, ennek az az oka, hogy „konceptiója mélyén szintén ott van a vég-elképzelés, még akkor is, ha ez a vég másfajta: nem az a vég, amely időben *még* valahol *előttünk* van – és csalóka délibábként úgy hajtja előre az embereket, mint a szekérrúd elejére kötözött szénacsomó a szamarat –, hanem azé, amely *már mögöttünk* van, amelyen időközben úgy túlhaladtunk, hogy ezt észre sem vettük, holott ez nemcsak egyetlenegyszer történt meg, hanem immáron végtelenül sok alkalommal (hisz ma is, *most* is ugyanaz történik).” [37] Azaz „a történelem nem egyszer ért véget, hanem állandóan, *minden pillanatban*.” [38] Ehhez hozzátenném,

hogy mintha Schopenhauer a prehistorikus és korai archaikus társadalmak időfelfogását igyekezne szintetizálni az újkori időtapasztalattal, s talán éppen e kettősség miatt szolgálhatott inspirációként Spengler és Bergyajev számára.

Akárhogy is, a történelem végét sokan és régóta vizionálták és vizionálják. Talán nem olyan régóta, amilyen régen a megbocsátásra vágyunk, de komoly múltra tekint vissza ez a gondolat.

De ha sem történelem, sem bocsánat nincs többé, mi marad nekünk?

Vélhetően semmi.

Végtére is a történelem, azaz az egységes, értelmes, valahová mutató közösségi lét-értelmezés és a megbocsátás is valami olyasmiből fakadhat, ami több, mint a biológiai emberegység. Valami olyasmiből, amelyet szimbolikus nyelven azzal írtak le egykor, hogy az ember Istenhez hasonló.

Ha nincs történelem és nincs megbocsátás, akkor erkölcs sincs. Hiszen az mindkettőt meghatározza.

De „[m]egalapozható-e az erkölcs? (...) – teszi föl a kérdést Krémer Sándor. – Ha ugyanis mindennemű alap hiányzik, akkor valóban nincs általános erkölcs; akkor valóban csak egyéni, szubjektív értékekről, elvekről beszélhetünk; akkor valóban nem marad más érv az erény mellett, kizárólag a 'csak'. De erkölcsinek nevezhetők-e ezek

az értékek és elvek, ha csupán szubjektívek? Lehetnek-e kizárólag szubjektívek az erkölcsi értékek? Elegendő-e a 'csak'?" [39] Krémer válasza egyértelmű: nem! Nem elegendők a szubjektív elképzelések egy erkölcsi rend fundamentumához, és az emberi lélekben leképeződő erkölcs sem képes önmagában a rend fenntartására. Ahhoz valamiféle szabályozásra van szükség.

a legnagyobb adomány

Szent Pál ilyet ad a korinthusiakhoz írott levelében a keresztény közösségeknek. Azt írja: igazodni kell az isteni kinyilatkoztatásból jól ismert értékekhez, elvégre az Isten

elképzelése meghaladja az emberi szubjektumot éppúgy, mint az emberek közösségét, kiváló alapul szolgálhat tehát. Pál nem veti el a kézenfekvő megoldást, a tekintély hangsúlyozását, azonban nem kizárólag a kinyilatkoztatott jézusi erkölcsi elvekhez folyamodik, nem pusztán az Isten respektusára apellál, hanem a tekintélytiszteletnél is erősebb isteni elvet nevez meg maximaként, s ez a *Szeretet*, amely a *legnagyobb adomány*. Azaz a zsidó-keresztény tanítás eredendő, talán legalapvetőbb elvét teszi meg – a morális fejlődés lehetőségeként – belső, általános és transzcendentált törvénné. Egy évszázadokkal későbbi morálfilozófus, Immanuel Kant szemüvegével olvasva mindezt, bátran föltehetjük a kérdést: miként válhat az emberi lélekben leképeződő erkölcsből törvény? Kant válasza egyértelmű: abban az esetben, ha az egyetemes törvényhozás alapelveként is működhet az egyén belső törvénye – Kant szavaival élve: „akaratom maximája mindenkor egyszersmind általános törvényhozás elveként érvényesülhessen.” [40] Ez a kanti etika alapvető kategóriája, az úgynevezett kategorikus imperatívusz. Amikor belső törvényünket általános törvényhozás elveként működtetjük, a jó szándékunk, jó akaratunk a meghatározó, és nem a cselekedeteink eredménye. Ugyanakkor az embernek önmaga megsegítéséért „transzcendentálnia” kell erkölcsi értékeit, tehát erkölcsi cselekvéséhez, kategorikus imperatívuszának érvényre juttatásához szüksége van egy magasabb morális lény eszméjére, azaz Istenre – függetlenül attól, hogy bizonyos-e Isten létezésében, avagy sem! Ha tehát a szeretetet, miként Pál írja, törekvésem

tárgyává teszem, vagyis egy általános, belső erkölcsi alapelvként fogadom el, amely minden emberre vonatkozik, majd mindezt transzcendentálom, ergo isteni eredetűnek tételezem, a belső parancs máris betölti az „erkölcsi fejlődés” funkcióját.

André Comte-Sponville szerint „a szeretet (...) az első, kétségkívül nem abszolút módon (hiszen akkor Isten lenne), hanem a morálhoz, a kötelességhez, a Törvényhez képest. Ez minden erény alfája és ómegája.” [41] Sőt, a francia filozófus egyenesen azt állítja: az udvariasságra azért van szükség, hogy pótolja az erényeket, az erényekre pedig azért, hogy helyettesítse a szeretetet, hiszen ha képesek lennénk a szeretetre, nem volna szükség az erényekre. Az erények gyakorlása voltaképpen annyit jelent, hogy az ember úgy tesz, mintha szeretne. [42] – Pál apostol pedig e kettőt próbálja ötvözni a korinthusiakhoz írott első levelében: erkölcsi szabályrendszert állít föl, morális törvényeket nyújt, és a *Szeretet himnusza* felvillantja azt is, mi van az erényeken túl. *Szeretet*.

De valójában mi is ez a szeretet? Mi az a szeretet, amely „ha nincs bennem, csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom”?

André Comte-Sponville a szeretetnek három meghatározását adja. Az elsőhöz Platónnak *A lakoma* című műve nyomán jut el. Ez pedig az *Erósz* – az a szeretet / szerelem, amely a vágyon alapul, célja valami hiány csillapítása. Ebből kiindulva logikus és belátható, hogy „ha a szerelem hiány, kudarcra van ítélve”, „mert minden hiány csitul.” [43] Az is egyértelmű, hogy *erósz* az is, ha az ember megkíván egy

gusztusos ételt, holott nem éhes, egyúttal az is, amikor valaki kiéhezetten bármiféle, bármilyen minőségű enivaló után vágyakozik, hogy csillapítsa mardosó éhét. Magyarán az *erósz* körébe sorolhatjuk az alapvető szükségletek kielégítését éppen úgy, mint a szórakozás utáni vágyat.

hiányról az örömről

A második definícióhoz Arisztotelész nyomán jut el a szerző: a *Philia*, a barátság. Ám nem csupán abban az értelemben, ahogyan a barátság szót általában használjuk, de abban is, ahogyan (például) egy emberpár szereti egymást hosszú éveken, évtizedeken keresztül, a *vágy-hiány-erósz* csitultát követően. „Ez a szeretet nem szenvedély, jegyzi meg Arisztotelész nyomán Szent Tamás, hanem erény: a másik javát akarni: maga a jó.” [44] „Az ember eleinte csak önmagát szereti – fejtegeti Comte-Sponville – (...) A hiány: bujaság. Az éhség vágy; a vágy éhség. A szerelem ragad meg, a szerelem fal föl. *Erósz*: önzés. Aztán megtanuljuk (a családban, a párkapcsolatban) egy kicsit önmagáért is szeretni a másikat: öröm, barátság, jóakarát. Átlépés ez a testi szerelemről, mint Szent Bernát mondja, a lelki szeretetre, önmagunk szeretetéről a másik szeretetére, arról a szeretetről, amelyik elvesz, arra, amelyik ad, az érzékiségről a jóakaratra, a hiányról az örömről, az erőszakról a szelídségre – az *erósz*ról a *philiára*.” [45] Mert – ugyancsak Comte-Sponville-t idézve – „az *erósz* egyszerűen csak fokozatosan belepusztul abba, hogy kielégül, (...) míg a *philia* épp ellenkezőleg, boldog pár esetében szüntelenül tovább erősödik, mélyül, bontakozik.” [46]

Mogyoródi Emese írja, hogy „Platón és Arisztotelész közül köztudottan Arisztotelész fordított nagyobb figyelmet a barátságra (*philia*) (...) Platón (...) számára messzemenően fontosabb egy másik rokon fogalom, az *erósz*. (...) Platónnál a *philia* tárgyalása még a *Lüszisz*ben is valójában erotikus narratív kontextusba helyeződik, miközben elemzése a dialógus során az *erósz* fogalmának tisztázásába fordul át.” [47]

Azonban az is nyilvánvaló, hogy ez a két meghatározás nem fedi le a szeretet-fogalom jelentéstartományának teljes spektrumát.

Ezért harmadik meghatározással is szolgál Comte-Sponville: az *agapé* fogalmával. „Ez a szereteten (az *erószon*, a *philián*) túli szeretet.” [48] „Az *agapé* az isteni szeretet, ha Isten létezik, s talán még inkább az, ha nem létezik” [49] – így Comte-Sponville. Az *agapé* tehát egy emberen túli, erkölcsön és erényen felülemelkedő szeretet, amely azért több, mint a morál és az erények, mert meg is szünteti azokat: ha az *agapé* valósággá válik, ha az *agapé* uralkodik, negligálja a bűnt és a rosszat. Ha az ember az *erósz* vagy a *philia* értelmében szeret – és a legtöbb ember bizonyosan csak e két értelemben képes erre az érzésre –, akkor élete során viszonylag keveseket szerethet. De az *erósz* és a *philia* is feltételezi az aktív és a passzív (azaz a szerető és a szeretett) fél között fennálló ismeretséget, nexust, kapcsolatot – végtére is egy minden szempontból ismeretlen emberre, akinek a létezéséről sem tudok, nem vágyakozhatom és nem fogadhatom a barátságomba. Az *agapé* azonban erre is „alkalmas”. Sőt! Még ennél nehezebb „feladatot” is képes megoldani. Máté evangélista írja: „Hallottátok a parancsot: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom nektek: szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért!” Márpedig, akárhogyan csűrjük-csavarjuk, ezek a kívánságok az emberi természet ellen valók. Erre tehát kizárólag az *agapé*, az isteni szeretet vagy a szeretet mint Isten lehet képes. És – félreértés ne essék! –, ez nem kizárólag zsidó-keresztény gondolat! Megtalálható valamennyi világvallásban.

„Törekedjete a szeretetre!” – írja Pál apostol. És ebben a felszólító mondatban fölöttébb lényeges ez a szó (a felszólítás maga): *törekedjete!* Tehát nem törvénybe iktatva követeli meg a szeretetet, ennél sokkal enyhébben fogalmaz – mert tisztában

van azzal, hogy a szeretetet képtelenség törvénybe iktatni. Immanuel Kant ezt így fogalmazza meg: „A szeretet az *érzés* és nem az *akarás* ügye, és nem azért szeretek, mert szeretni *akarok*, még kevésbé azért, mert szeretnem *kell*, képtelenség tehát a *szeretet kötelességéről* beszélni.” [50]

Akadnak olyan emberi érzések, amelyekre bajosan törekedhetünk: az *erósz* és a *philia* ilyen. Nem vágyhatunk mindenkire, és nem táplálhatunk barátságot mindenki iránt. Szent Pál értelmezésében a szeretet nem vágy, nem egy hiány betöltésének igénye, de nem is barátság, nem a baráti össze- és együvé tartozás meghittsége. És mégis: talán ezt is, azt is; meglehet, mindkettőt magában foglalja. Pál apostol *szeretet*-fogalma fölöttébb összetett, a hétköznapi szeretet-fogalomnál messze homályosabb (holott az sem éppen világos), az viszont biztos, hogy az apostol olyan „típusú” *szeretetet* dicsőít, amelyet nyilvánvalóan nagyon nehezen képes gyakorolni az ember – éppen azért, mert ember-voltának, emberi alapbeállításának mond ellent. Ahhoz, hogy mégis megfejtjük ennek a szeretetnek legbensőbb titkait, talán ezen a ponton használhatnánk a *transzcendencia immanenciája* kifejezést, vagyis az Istentől eredeztetett szeretet fogalmát, amelyet a teremtő Isten isteni részként helyezett az ember bensejébe. Ennek a *szeretetnek* a segítségével az ember fölülemlkedhet emberi mivoltán, amiképpen agyának barázdáltsága, szellemi kapacitása révén fölülemlkedett az állatokon. Következésképpen ezt a *szeretetet* bátran értelmezhetjük egyfajta, az emberfelettihez vezető útként is. S ha már útként, hát felfoghatjuk gyakorlati módon (elvégre az útra gyakorlatilag is rá lehet lépni, az utat valóságosan is végig lehet járni, az úttal ténylegesen is meg lehet küzdeni): olyan emberi alaptulajdonságként, amely által az ember morális lényként képes megnyilvánulni, létezni. Igaz, már-már emberfeletti erőfeszítés ilyen *szeretet* szerint élni, viszont ha sikerül, az megoldás, még hozzá nagyszerű és szépséges megoldás az emberi nem jövőjére nézve.

hatalmas erkölcsi erő

mint a szeretet.” [51] Máshol: „a szeretetben maga az élet van, mint önmaga

Az ifjú Hegel is úgy látta, hogy a pálihoz hasonló *szeretet* megoldást jelenthet a legalapvetőbb és legbonyolultabb társadalmi problémákra. „A szeretet az Isten – írja –, és nincs más Istenség,

megkettőződése és egysége.” [52] Ha ez a szeretet alaptermészete lesz az embernek, hatalmas erkölcsi erőre tehet szert. Hegel elképzelt és áhított *népvallása* pontosan ezen nyugszik.

Mi marad hát nekünk? Az égegyadtavilágon semmi.

Ha igaza van Fukuyamának, s a történelem vége egyúttal a közösség vége is (alighanem így van), akkor semmi más nem marad nekünk önnön magunkon kívül. Szeretni legföljebb magunkat tudjuk majd, ha egyáltalán (*az önimádat társadalma*). Ha igaza van Adornónak, és nincs kegyelem, akkor remény sincs. Ha igaza van Kicsáknak, és nincs megbocsájtás és nem is volt soha, akkor ennek az az egyetlen észszerű oka, hogy szeretet pedig nincsen bennünk és nem is volt. S már aligha lesz. Ergo nem vagyunk hasonlatosak az Istenhez. Értelmes állatok vagyunk, semmi több.

Mi marad hát nekünk? Az égegyadtavilágon semmi.

Jegyzetek

1. *The End of History*. In: *The National Interest*, Summer/1989. ↑
2. *The End of History and the Last Man*, London, Penguin Books, 1992. Magyarul több kiadása is megjelent az Európa kiadó gondozásában. ↑
3. Boros János–Lendvai L. Ferenc: *Filozófiatörténet általános bölcsészeknek. IV. A klasszikus német filozófia. 11. Hegel dialektikus rendszere*. Online:
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index80ad.html?option=com_tanelem&task=all&id_tananyag=33 ↑
4. Kiss Csaba: *Hegel, Tocqueville és a szabadság két fogalma*. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 2016/2. 129-143. o., 131. o. ↑
5. Kiss Csaba i. m. 132. o. ↑
6. Kiss Csaba i. m. 142. o. ↑
7. Kiss Csaba i. m. 142. o. ↑
8. Csejtei Dezső–Juhász Anikó: *Történelem – kulcsra készen?* Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2000. 23. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑
9. Csejtei Dezső–Juhász Anikó i. m. 25-26. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑
10. Csejtei Dezső–Juhász Anikó i. m. 64. o. ↑
11. Eilade, Mircea: *Az örök visszatérés mítosza, avagy a mindenség és a történelem*. Budapest, Európa, 1998. 114. o. ↑
12. Idézi Bultmann, Rudolf: *Történelem és eszkatológia*. Budapest, Atlantisz, 1994. 34. o. ↑
13. *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest, Szent István Társulat, 2011. 21. o. Kiemelés tőlem. ↑

14. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 71. o. ↑
15. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 71-72. o. ↑
16. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 72. o. ↑
17. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 73. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑
18. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 79. o. ↑
19. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 80. o. ↑
20. V. ö.: Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 80-82. o. ↑
21. Eredetileg a *síat Ali*, azaz Ali pártja, vagyis azok a muszlimok, akik nem ismerték el prófétának Mohamed közvetlen utódját, Abu Bakrot, hanem Alit, leánya, Fatima férjét tekintették legitim utódnak, aki végül csak a negyedikként lehetett kalifává, Oszmán után. A síiták kizárólag Alit és bizonyos számú fiú utódait (akik Fatima révén Mohamed leszármazottjai) ismerik el vallási vezetőnek (a legelterjedtebb síita irányzat tizenkettőt), akiket nem kalifának, hanem imámnak neveznek (szemben a szunnitákkal, ahol az imám az imát vezető muszlim) és tévedhetetlennek tartanak. ↑
22. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 98-99. o. ↑
23. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 99. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑
24. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 104. o. ↑
25. Kant, Immanuel: *Az emberiség történetének eszméje világpolgári szemszögből*. In: Kant, Immanuel: *A vallás a pusztán és határain belül és más írások*. Budapest, Gondolta, 1974. 68. o. ↑
26. Kant, Immanuel: *Az örök béke*. Budapest, Európa, 1985. ↑
27. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 105. o. ↑
28. Boros János–Lendvai L. Ferenc: *Filozófiatörténet általános bölcsészeknek. IV. A klasszikus német filozófia. 11. Hegel dialektikus rendszere*. Online:
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index80ad.html?option=com_tanelem&task=all&id_tananyag=33 ↑
29. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. In: Gyurgyák János–Kisantal Tamás (szerk.): *Történetfilozófia I*. Budapest, Osiris, 2006. 368-457. o., 398. o. ↑
30. Kelemen János: *Az ész képe és tette. A történeti megismerés idealista elméletei*. Budapest, Atlantisz, 2000. 172. o. ↑
31. Boros János–Lendvai L. Ferenc: *Filozófiatörténet általános bölcsészeknek. IV. A klasszikus német filozófia. 11. Hegel dialektikus rendszere*. Online:
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index80ad.html?option=com_tanelem&task=all&id_tananyag=33 ↑
32. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 115. o. ↑
33. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 115. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑
34. Schopenhauer, Arthur: *A világ mint akarat és képzet*. In: Csejte Dezső–Dékány András–Laczkó Sándor–Simon Ferenc (szerk.): *Ész–Élet–Egzisztencia IV. Történetfilozófia 1*. Szeged, Pro Philosophia Szegediensi, 1994. 15. o. ↑
35. Schopenhauer i. m. 15. o. ↑
36. Friedell, Egon: *Az újkori kultúra története I*. Budapest, Holnap, 1998. 15. o. ↑
37. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 119. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑
38. Csejte Dezső–Juhász Anikó i. m. 119. o. Kiemelés a szerzőktől. ↑

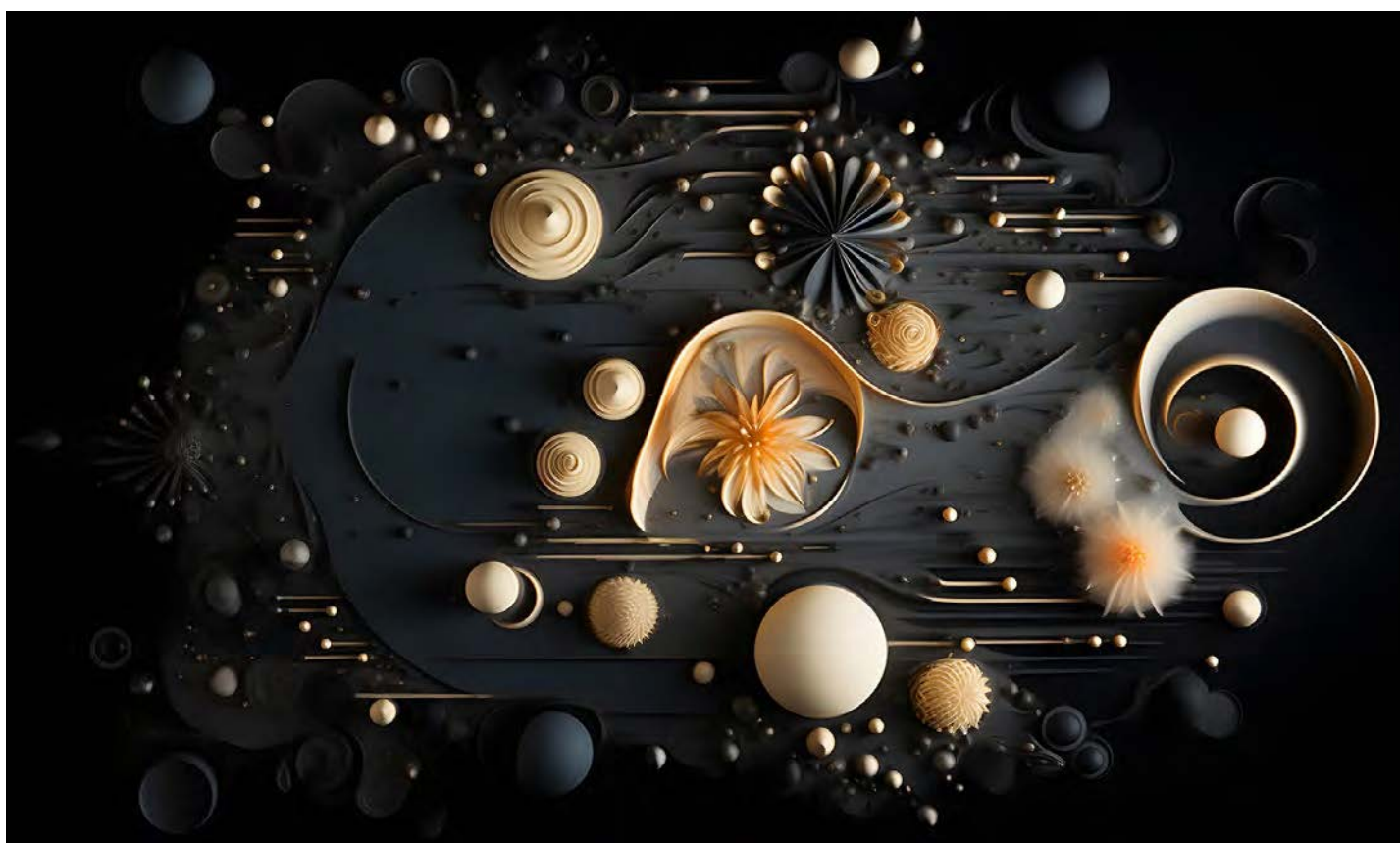
39. Krémer Sándor: *Megalapozható-e a az erkölcs?* In: Dékány András – Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 1. Az erény*. Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Librarius Kkt., 2003. 269. oldal ↑
40. Immanuel Kant: *A gyakorlati ész kritikája*. Ford. Berényi Gábor. Bp., Cserépfalvi Kiadó, 1996. 47. oldal ↑
41. André Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erényekről*. Bp., Osiris, 2005. 271. oldal. ↑
42. V. ö.: André Comte-Sponville i. m. ↑
43. André Comte-Sponville i. m. 290. oldal. ↑
44. André Comte-Sponville i. m. 317. oldal. ↑
45. André Comte-Sponville i. m. 316. oldal. Kiemelések a szerzőtől. ↑
46. André Comte-Sponville i. m. 316. oldal. Kiemelések a szerzőtől. ↑
47. Mogoródi Emese: *Philia és philosophia: a „barátság” szerepe Platón filozófia-felfogásában*. In: Laczkó Sándor – Dékány András: *Lábjegyzetek Platónhoz 4. A barátság*. Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány – Librarius Kkt., 2005. 9. oldal ↑
48. André Comte-Sponville i. m. 323. oldal. ↑
49. André Comte-Sponville i. m. 324. oldal. Kiemelés a szerzőtől. ↑
50. Immanuel Kant: *Erénytan. Bevezetés XII c „Az emberszeretetről”*. Idézi: Comte-Sponville i. m. 266. oldal ↑
51. Idézi Simon Ferenc: *Hegel élete és filozófiája*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2009. 40. oldal ↑
52. Idézi Simon Ferenc: *Hegel élete és filozófiája*. 74. oldal ↑
53. Christopher Lasch: *Az önimádat társadalma*. Budapest, Európa, 1996. ↑

kép | vecteezy.com

Fenyő Ervin

MŰHELYTÁRSAM 23.

2024-10-25 | JEGYZET, MŰHELYTÁRSAM

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„Olyan korban éltem, amikor a szellemet kegyetlen erők fojtogatták, amikor a szellem mint lidérccláng gyulladhatott csak fel a sötét éjszaka mélyében. De talán egyetlen éjszaka sem volt, amikor itt vagy ott fel ne lobbant volna — mert mint lápból a víz, ahol csak árnyalatnyit csökkent a nyomás, már felszökött a forrás. Mondhatjuk-e,

hogy aminek meg kellett születnie, az ebben a világban is megszületett? Nyilvánvaló, hogy nem. A kultúra nemcsak fel-fellobbanó lángok távoli villámfényének villódzása, hanem közeg, mely nemcsak nagy alkotásokat, hanem életmódot is jelent, szabadságot a kicsinységekben, kreativitást a létezés csekélysegeiben. És mindennapjainkat ez határozza meg: azok számára, akik nem az emberiség legnagyobb teremtő lángelméi, a recepció szabadsága teremti meg az alkotás motivációját. A magyar kultúra nem aludt ki, de elkorcsosult, elsorvadt, és sok-sok hajtása száradt el, mielőtt virágba borulhatott volna.”

Beney Zsuzsa: *Rekviem a meg nem született művekért*, 1997/12

Az alkotó ember bárhogya szeretné is elkerülni a fojtást, nem teheti meg. Szembe kell néznie vele, nem tehet úgy, mintha nem lenne. A szellem kiszámíthatatlan, szabad, befolyásolhatatlan, semmiből nem következő, egyedi és öntörvényű, kihívja azok ellenkezését, akik erről nem tudnak, vagy talán inkább nem akarnak tudni, akik erről a szabadságról ilyen-olyan okokból lemondanak. Az ilyen ember nem érti az újat, az ismeretlent, mert csak meglévő, kész, halott kategóriák szerint gondolkodik. Mintha mindig engedélyt kérne egy már meglévő szabályrendszerrel – főnökétől, a tantól, amelyet követ – álláspontja kialakításához. Sokan tesznek így, hangosak is, így születik meg egy közösségnek hitt ítélet. Ám a művészi intuíciót nem lehet valami mással megérteni. A fojtogató ismert rendszerekkel operál, magát is visszavezeti valami másra, úgy véli, ettől a múlttól függ – ezek szerint rendez be világát. Ha hatalomban van – saját vállalása ez is: belenyugvás vagy sodródás révén –, mindent elkövet, hogy attól kérje számon értetlenségét, aki önálló, tőle kérje számon, amit nem ért. Így működik – önismeret és őszinteség hiányában. Elméletek, célzatosság, a didaktikusság világa ez. Aki képviseli, lemond a szellemről, nem ismerheti az alkotás szabadságának örömét és biztonságát. Természetes, hogy szemben áll a szellem emberével.

a megismerési erő

Az én kérdésem: hogyan élheti túl a fojtogatást a szellem embere? Van abban valami jó, ha eléri, mert megszólítja, felszólítja cselekvésre. Most dől el igazán, hova tartozik. Ha visszaszól, ha

megfertőződik a fojtó szándék által, ha bosszút akar állni, ha megsértődik, maga is arra az oldalra áll, ahol a fojtogatók vannak. Azon a parton hallgatnak a múzsák. De ha felismeri, hogy a feleselés nem tartozik az eleven gondolat világához, lemond erről. És akkor valami különös történik. Növekszik benne a megismerési erő. Képes lesz megmaradni abban az önálló, szabad forrásban, ahonnan alkotásai is születnek. Ha ezt megvalósítja, a fojtás-fojtogatás – mint mesebeli boszorkány – szépséges királynnyá változik; érzékszerv lesz belőle, látás, mely megismeri és szabadságból látja-érti a fojtogatót. Korlátaival, gyengeségeivel, betegségével együtt. Életünk minden komolyabb krízise ugyanilyen válaszút elé állít, hiszen nincs és nem is lehet egyetlen és „véglegesített megoldás”. Ám, ha valaki megtanulja a felülről születő forrás szolgálatát, mely lehetőségként mindig és minden nehéz helyzetben várakozik ránk, ez a változás ismételhető, megújít és át is alakít.

kép | vecteezy.com